

คุณค่าของชีวิต

ส่วนประกอบและโครงสร้างของชีวิต

พระธรรมโกศาจารย์
(พุทธทาส อินทปญฺโญ)

สวนโมกขพลาราม
ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

ปีที่พิมพ์

เมษายน ๒๕๔๔

จัดพิมพ์โดย

บรรณานุกรมมูลนิธิ สวทศ.กรมศิลปากร

ผู้สนใจหนังสือเล่มนี้สามารถติดต่อได้ที่

บรรณานุกรมมูลนิธิ

๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๙๖, ๔๓๑๖๖๑-๒ โทรสาร (๐๗๗) ๔๓๑๕๙๗

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นบรรณานุกรม สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

คุณค่าของชีวิต

ธรรมบรรยายแก่นักศึกษา
๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย

อาตมาขอแสดงความยินดี ในการมาของท่านทั้งหลาย
สู่สถานทีนี้ในลักษณะอย่างนี้ คือแสวงหาความรู้ทางธรรมะ
เพื่อประกอบกับหน้าที่ในการงาน ในชีวิตของตน ให้มี
ความก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป, ซึ่งนับว่ามีเหตุผลและเป็นประโยชน์
ที่สุด จึงขออนุโมทนา.

เหตุผลที่ใช้เวลาหวั้ง พุด - ฟังธรรมะ.

ทีนี้เรื่องที่เราจะต้องมาพูดกันในเวลาอย่างนี้ ก็เพราะ
เหตุผลบางอย่าง, เหตุผลส่วนตัวอาตมาก็มี คือว่าเวลาอย่างนี้
มันค่อนข้างจะมีเรี่ยวแรงสำหรับจะพุด; แต่ว่าโดยธรรมชาติ
ทั่วไป เวลาอย่างนี้เหมาะสำหรับที่จะศึกษาธรรมะ:
อย่างว่านอนมาเพียงพอแล้ว ตื่นขึ้นมันก็มีความสุขขึ้น มีความ

พร้อมที่จะฟัง ที่จะคิด หรือที่จะรับ, มันมีความสงบเพียงพอ มันไม่ตื่นเต้น มันไม่วุ่นวาย, เรียกว่าสิ่งรอบกวนภายในในทางจิตใจนั้น มันก็มีน้อย, จึงเหมาะที่จะทำการศึกษา.

ท่านทั้งหลายก็คงจะเคยได้ยินมาแล้วว่า **พระพุทธเจ้าตรัสรู้เวลาอย่างนี้**; เราจึงถือโอกาสใช้เวลาอย่างนี้ให้เป็นประโยชน์, ขอให้สนใจ ให้สำเร็จประโยชน์. พวกที่ยังเห็นแก่นอนหรือความสุขจากการนอนเขาก็ไม่ค่อยชอบ; แต่ที่จริงเป็นเวลาสมควรจะช่วยให้เป็นประโยชน์ ในกรณีที่เป็นพิเศษ จึงมาพูดกันในเวลาอย่างนี้.

ทำความเข้าใจคำแต่ละคำ

ในคำว่า “คุณค่าแห่งชีวิต” เป็นต้น.

ที่นี้เรื่องที่จะพูด ตามหัวข้อที่กำหนดไว้ว่าเรื่องเกี่ยวกับ “คุณค่าของชีวิต”; นี่ก็เป็นหัวข้อที่ดี ที่มีเหตุผล, จึงควรทำความเข้าใจในเรื่องหัวข้อนี้กันก่อน. “คุณค่าแห่งชีวิต” ดูตามตัวหนังสือก็พอจะเข้าใจได้ว่า มันหมายถึงอะไร, แคบ-กว้าง, ลึก-ตื้นอย่างไร; นี้ขอให้สนใจให้ดีๆ.

ความหมายของคำว่า “คุณ “ค่า”.

คำว่า “คุณ” มันก็หมายถึง ประโยชน์ที่มันมีอยู่ในตัวสิ่งนั้นๆ, หรือการกระทำนั้นๆ.

สำหรับ “ค่า” ก็คือ**หมายถึงราคา** จะมีมากหรือมีน้อย ตามที่มันจะมีคุณมากหรือมีน้อย ; มีคุณมากมันก็มีค่ามาก, ตามที่ถูกตามสมควรมันก็เป็นอย่างนั้น. แต่มันก็ไม่พ้นจากความโง่ของมนุษย์ ที่ไปเห่อหรือบ้าบอนิยมในสิ่งที่ไม่ใช่มีคุณอะไร ว่ามีค่ามากไปเสียก็มี.

ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่นว่า *เพชร* อย่างนี้ มันใช้ทำอะไร ไม่ได้ในทางประโยชน์โดยตรง ; อย่างที่ไก่อันว่า ผู้ข่าวสารเม็ดหนึ่งก็ไม่ได้ ; แต่มนุษย์ก็บ้าพอที่จะตีราคาให้มันตั้งแสนตั้งล้าน สำหรับเพชรเม็ดหนึ่ง. นี่, *คุณกับค่า* เป็นไปตามที่มันถูกต้องก็มี, แต่ว่าเป็นไปในทางที่โง่หลงบ้าบออะไรหลายๆ ก็มี ; เราขอให้ระวังกันให้ดี อย่าให้มันไปหลงกันมากนัก มันจะเสียเวลา.

ดูความหมายของคำว่า “คุณสมบัติ”.

แล้วก็มาถึงคำว่า “**คุณสมบัติ**” ซึ่งแปลว่าถึงพร้อมด้วยคุณค่า และด้วยสิ่งที่มีคุณและมีค่า. นั่นแหละตัวที่เราประสงค์ **เราประสงค์คุณสมบัติ**; สมบัตินั้นแปลว่าถึงพร้อมหรือครบถ้วน มีคุณค่าครบถ้วน. มีอยู่ที่สิ่งใด, ผู้ใด ก็เรียกว่ามันมีคุณสมบัติน่าสนใจ และเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพนับถือบูชา; เช่นจะบูชาใครสักคนหนึ่ง น้อย-มาก, สูง-ต่ำเท่าไรก็ตาม, มันอาศัยสิ่งที่เรียกว่า**คุณสมบัติ**ที่เขามี. แต่ถึงอย่างไรก็ดีข้อนี้

มันก็มีทางที่จะหลงได้ ถ้ามันโง่ไปมันก็หลงได้หรือสับเปลี่ยนกันเสียได้; เพราะว่า สิ่งที่เราเรียกว่าคุณสมบัตินั้น มันมีทุกอย่างลึกๆ อย่างตื้นๆ มันทำให้เข้าใจผิดได้ จะต้องระวังให้ดีๆ. กระทั่งว่า คนๆ หนึ่งอาจจะมีคุณสมบัติหลายอย่างก็ได้, อย่างเดียวก็ได้, หลายอย่างก็ได้; วัตถุประสงค์ของก็เหมือนกันแหละ อย่างหนึ่งนี้ มันมีคุณสมบัติเพียงอย่างเดียวหรือหลายๆ อย่างก็ได้; ดูเอาเองก็แล้วกัน.

ที่นี้ยังมีหลายๆ อย่าง มันก็ยังมีค่าหรือมีโอกาสที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์นั้นมาก. นี่แหละเราจงเข้าใจคำพูดที่เราใช้พูดกันอยู่ให้ถูกต้อง แล้วเราก็อาจจะรวบรวม **คุณค่าแห่งชีวิต** มาได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ; คือมันทั้งมากและทั้งถูกต้อง. เรื่องนี้ก็ต้องระวังเหมือนกันแหละ บางทีมันตั้งมากมาย, แต่มันเหลวแหลกทั้งนั้นแหละ คือมันไม่ถูกต้อง. มันต้องถูกต้องเสียก่อน แล้วมันจึงมีเพิ่มให้มากขึ้นๆ.

คุณสมบัติของมนุษย์มันก็อยู่ที่ความถูกต้องและก็มากพอ, มันมีมากพอ. นี่คุณค่าแห่งชีวิตมันก็ต้องเป็นอย่างนี้: **มีความถูกต้อง.**

ดูความหมายแท้จริงของคำว่า “ถูกต้อง”.

ที่ว่าถูกต้องๆ นี้ ก็มีปัญหาเหมือนกันแหละ; ถูกต้องของคนโง่มันก็เป็นไปอย่างหนึ่ง, ถูกต้องของคนฉลาดก็เป็นไป

อย่างหนึ่ง, ถูกต้องของอันธพาลเลวร้าย พวกอาชญากรทั้งหลาย ก็เป็นไปอย่างหนึ่ง, ของบุรุษ บัณฑิต สัตบุรุษ พระอริยเจ้าก็ เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง.

แม้แต่ว่าในคนธรรมดาด้วยกันนี้; ของเด็กๆ นี้ ก็เป็นไป อย่างหนึ่ง, ของผู้ใหญ่เป็นไปอย่าง, ของคนเฒ่าผู้แก่ก็ไปอีก อย่างหนึ่ง. เด็กๆ เขาได้กิน ได้เล่นก็พอแล้ว มันก็ถูกต้อง มันก็ พอของเขาแล้ว, ผู้ใหญ่มันก็ต้องการมากกว่านั้น ต้องการ ความมั่นคง อะไรมากไปกว่านั้น, ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ต้องการบุญ ต้องการกุศล ทำความพอใจขึ้นใจให้สำหรับจะใส่ข้างโลงไป เท่านั้นแหละ; มันก็มีความถูกต้องไม่เหมือนกัน.

คำว่า “ถูกต้อง, ถูกต้อง” นี้ มีปัญหาถึงกับเกิดเป็น เงื่อนงำสำหรับการค้นคว้าศึกษากันเป็นการใหญ่. เขามีวิชา ค้นคว้าหาความถูกต้อง เรียกว่า Logic บ้าง, เรียกว่า Philoso- phy บ้าง, มันหลายๆ อย่างต่างๆ; ชักจะเผื่อ ชักจะฟุ้งซ่าน; และไม่ค่อยจะสำเร็จประโยชน์หรอก : ด้วยเหตุผลคำนวณกัน อย่างนั้น ไม่ค่อยสำเร็จประโยชน์.

ขอให้อา “ความถูกต้อง” ตรงๆ จริงๆ เห็นได้ชัดเจน ง่ายๆ ตามหลักธรรมะดีกว่า; คือถ้ามันถูกต้อง มันก็ต้อง มีประโยชน์ ไม่มีโทษแก่ทุกฝ่าย. เราไม่เอาอย่างอื่น ไม่เอา เหตุผลอย่างอื่น ไม่เอาอย่าง Logic, ไม่เอาอย่าง Philosophy,

“ถ้ามันถูกต้อง
มันก็ต้องมีประโยชน์
ไม่มีโทษแก่ทุกฝ่าย”

หรืออะไรอื่นอีกมากมาย. เอาอย่างว่าธรรมดา ธรรมดา ธรรมดาในทางศาสนา : ถ้ามันไม่ให้โทษ แล้วมันมีประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ก็เรียกว่า “ความถูกต้อง”. เราจงแสวงหาความถูกต้องกันในลักษณะอย่างนี้.

ที่นี้ เรื่องปริมาณนั้นก็ให้มันมากพอ ให้มันมีสมควรแก่ความรอด. ปัญหามันมีอยู่มากในชีวิตนี้ ; ความถูกต้องมันก็ต้องมีอย่างพอดีกันคือมากพอ มันก็มีความถูกต้องอันมากพอ ชีวิตนี้มันก็จะหมดปัญหา.

นี่เรียกว่า “คุณค่า”, ว่า “คุณ”, ว่า “ค่า”, ว่า “คุณสมบัติ”; สำหรับจะใช้เป็นหลักเกณฑ์ สำหรับกำหนดเพื่อศึกษา เพื่อแสวงหา เพื่อประพฤติปฏิบัติอะไรก็ตาม.

ดูความหมายของ “ชีวิต ๓ แง่”.

ที่นี้ มาดูสิ่งถัดไปก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต”; เพราะเรา

มีหัวข้อว่า “คุณค่าแห่งชีวิต”. สำหรับชีวิต ชีวิตนี้ก็เหมือนกัน แหะมันมีความหมาย; แล้วมันเป็นหลายชั้น สลับซับซ้อนอยู่ เป็นหลายชั้น, ยากที่จะเข้าใจได้. บางคนก็คิดว่าเข้าใจชีวิต; ที่จริงมันยังเป็นเรื่องที่ไม่เข้าใจเลย, ถ้าไม่ได้ผ่านไปแล้วยังไม่เข้าใจ. จะผิดหรือจะถูกก็ตาม ถ้าไม่ได้ผ่านไปแล้วยังไม่เข้าใจหรอก, มันต้องเป็นสิ่งที่ผ่านไปแล้วในตัวชีวิต.

ที่นี้คำว่า “ชีวิต” นี้ มันก็เหมือนกับสิ่งอื่นๆ, คำพูดนะ! มันก็เหมือนกับคำอื่นๆ, มันมีความหมายเป็นชั้นๆ ด้วยเหมือนกัน: **ชีวิตในแง่ของวัตถุหรือร่างกาย** ทางร่างกาย, ทางวัตถุ คือสิ่งที่เนื่องกันอยู่กับร่างกาย วัตถุต่างๆ ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย, **ชีวิตในแง่ของร่างกาย** นี้มันก็มี; ที่นี้ (ชีวิต) ในแง่ของจิตใจ คือจิต ตัวจิตนี้ก็มี; ยังมี(ชีวิต) **ในแง่ที่ลึกลงไปออกไป เรียกทางสติปัญญา**, ที่นี้เรามักจะเรียกกันว่าทางวิญญาณ, ที่อื่นเขาอาจจะไม่ใช่ก็ได้ เพราะเขาใช้ความหมายจำกัดอย่างใดอย่างหนึ่งเสีย. แต่เราจะใช้ใน ๓ ความหมายว่า **ทางร่างกาย**นี้ อย่างหนึ่ง, **และทางจิตโดยเฉพาะ**นี้ อีกอย่างหนึ่ง, **และทางวิญญาณ**คือความรู้แจ้งทางสติปัญญา ซึ่งเป็นสมบัติของจิตนั้นอีกทีหนึ่ง, หาใช่ตัวเดียวกับสิ่งที่เรียกว่าจิตไม่.

[๑. ดูชีวิตแห่งวัตถุ.]

ดูกันในทางวัตถุ ทางกาย มันประกอบไปด้วยวัตถุหลายอย่าง เช่น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอะไรต่างๆ เหล่านี้, มีลักษณะของวัตถุประกอบกันขึ้นแล้วก็ยังเป็นเซลล์เซลล์เล็กๆ ยังไม่ค่อยจะมีความหมายอะไร, มันก็เป็นคล้ายๆ กับวัตถุ แต่มีชีวิตขึ้นมาแล้ว, ก็เป็นเรื่องทางร่างกาย. กลุ่มแห่งเซลล์ประกอบกันขึ้นเป็นส่วนแห่งร่างกาย, ทุกๆ ส่วนแห่งร่างกายประกอบกันเข้าแล้วมันก็เป็นส่วนแห่งร่างกาย. พวกหมอมพวกที่จะเรียนเรื่องนั้นก็คงจะเข้าใจได้ดีในเรื่องอย่างนี้; ก็ไปดูเอาเองว่ามันเป็นชีวิตในแง่หนึ่ง คือในแง่ของร่างกาย.

ทางวิทยาศาสตร์เขาถือว่า ถ้าเยื่อศูนย์กลางของเซลล์แต่ละเซลล์ ยังมี Protoplasm ซึ่งยังสดดีอยู่ ก็เรียกว่ามันมีชีวิต, เซลล์นั้นมันมีนิวเคลียสที่ยังมีชีวิต; แต่ถ้า Protoplasm นั้น มันสูญเสียไปหรืออะไรไปแล้ว มันก็ไม่มีชีวิต, แต่ละเซลล์ไม่มีชีวิต มันก็คือตาย. ในแง่ของร่างกาย ในแง่ของชีวิต, เรารู้จักมันไว้รักษา สร้างสรรค์อะไรก็ตามให้มันยังคงมีชีวิต แล้วก็ถูกต้องแล้วก็เพียงพอ.

นี่ชีวิตในทางร่างกาย; ก็ไปแสวงหาความรู้ในส่วนนั้น ในแง่หนึ่ง ทำให้มันถูกต้อง ให้มันมีคุณค่าหรือคุณสมบัติ

ตรงตามที่เราประสงค์ ก็เรียกได้ว่าเรามีคุณสมบัติทางกาย
เหมาะสม, จะเป็นเรื่องบำรุงรักษา เรื่องอนามัย เรื่องอะไรก็ตาม
ให้ร่างกายมันสบาย เข้มแข็ง สามารถมีชีวิตทางกาย ก็หมด
ปัญหาไป.

[๒.ดูชีวิตในแง่จิต.]

ที่นี้ **ชีวิตทางจิต** ทางจิตโดยเฉพาะ; **จิตนี่คือสิ่งที่คิด
ที่คิดได้ รู้สึกได้.** ตามธรรมชาติจิตมันคิด มันรู้สึก มันมี
ความรู้สึกที่ดิ้นรน ที่จะให้ก้าวหน้า ที่จะให้มากให้สูงขึ้นไป.
นี่เป็นเรื่องของจิตล้วนๆ มันมีระบบของมันอย่างตายตัว ที่ว่า
จะต้องเป็นปรกติ ๆ, ถ้าผิดปรกตินันท์ก็เรียกว่าบ้า มันก็ใช้ไม่ได้.
นี่ยังถูกต้องอยู่ ถูกต้องอย่างดี ถูกต้องอย่างที่จะมีประโยชน์,
แล้วก็มีคุณสมบัติในทางจิตถูกต้อง ไม่ต้องไปหาหมอที่
โรงพยาบาลจิต, แล้วก็มีจิตที่สามารถคิดนึกอะไรได้ดี คิดนึก
อะไรได้ดี เเท่านี้ก็พอ.

[๓.ดูชีวิตในแง่ทางวิญญาณ.]

ที่นี้ **ทางวิญญาณ.** ทางวิญญาณหมายความ
สมบัติของจิต **สติปัญญา ความรู้ ความเจเนจัด สารพัด
ขึ้นไปถึงความเชื่อ ความถือเป็นหลักเกณฑ์ต่างๆ; เหล่านี้
ก็เรียกว่าเป็นเรื่องทางวิญญาณ, ที่ต้องมีสติปัญญาที่ถูกต้อง
มาจากความรู้ที่ถูกต้อง ยึดถือไว้เป็นหลักเกณฑ์สำหรับ**

ปฏิบัติให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป. นี้ก็เรียกว่าเป็นทางฝ่าย
วิญญาณ.

บางคนมีจิตปรกติ; แต่โง่ก็ได้นะ เพราะมันขาดสมบัติ
ทางวิญญาณ. บางคนจิตไม่ค่อยจะดีนัก; แต่ว่ามีสติปัญญา
เหลืออยู่ก็มี. มันเป็นคนละอย่างๆ; รวมกันแล้วมันจึงจะ
สมบูรณ์ : ทางกายถูกต้อง, ทางจิตถูกต้อง, ทางวิญญาณ
ก็ถูกต้อง มันก็มีชีวิตที่สมบูรณ์. นั่นแหละ จะมีกันได้อย่างไร
ก็ควรจะได้ศึกษากันให้ถึงที่สุด ให้ถึงที่สุด.

**ดูให้เห็นว่าชีวิตทั้ง ๓ แ่ง มีทั้งอย่างดิบและสุข,
ต้องพัฒนาให้สุขจึงจะมีประโยชน์.**

ที่มันดูให้ดีกว่า มันยังมีส่วนที่เรียกกันง่ายๆ ว่าดิบหรือ
สุข ; เหมือนข้าวสารดิบหุงให้สุก ก็กลายเป็นข้าวสุกอย่างนี้.
นี่มันยังมีดิบและมีสุข. ร่างกาย, จิตใจ, สติปัญญาที่ยังไม่ได้
พัฒนามันก็ยังดิบ. คนไม่รู้จักก็จะอวดดีก็ได้; จึงมีทั้งที่มีอะไร
ดิบๆ ยังใช้ประโยชน์ไม่ได้; มันต้องมีการพัฒนาให้มันสุก
ให้มันพร้อมที่จะใช้ประโยชน์. นี่คือการจำเป็นที่เรา
จะต้องศึกษาหาความรู้ในทางการพัฒนาชีวิต ให้มันถึงขนาด
ที่จะสำเร็จประโยชน์ ได้จริง.

ที่นี้ก็มาดูว่าธรรมชาติของชีวิตนี้ มันมีกันอย่างไรแน่? **มันเป็นของดิบแต่ว่าพัฒนาได้.** นี่คุณก็ดูพวกวัตถุดิบ : วัตถุดิบผ่านโรงงานอุตสาหกรรมไปแล้วก็ออกมาเป็นวัตถุดิบ; มันก็ล้วงกระเป๋ของคุณ จนควักไม่ค่อยทัน เห็นไหม? ถ้ามันยังเป็นวัตถุดิบอยู่ มันก็ไม่มีน้ำหนักหรือความหมายอะไร ; แต่สำเร็จรูปออกมาเป็นวัตถุที่ล่อใจ ล่อความอยากของคนทั้งหลาย แล้วมันก็ซื้อขายกันใหญ่.

เรื่องอุตสาหกรรม มันกำลังจะทำโลกให้วุ่นวายหรือฉิบหายในที่สุด, ถ้าไม่รู้จักความถูกต้องและเพียงพอ; ต้องรู้จักความถูกต้องและเพียงพอ. ชีวิตนี้ก็เหมือนกัน : ถ้ายังดิบ มันก็ทำอะไรได้น้อยมาก ; ถ้ามันสุกมันก็ดี. มันจึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำให้มันพัฒนา, พัฒนาไปตามที่จะพัฒนาได้ อย่างไรก็ตาม.

ความจริง (ทั้งชีวิตและการพัฒนาชีวิต) มันก็เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกันอยู่. **ใครจะมีความรู้ทางการพัฒนา? ทางกาย-ก็พวกหมอธรรมดา ; ทางจิต-ก็ผู้รอบรู้ทางจิต ; แต่ทางสติปัญญา-เราต้องอาศัยบุคคลพิเศษสูงสุด เช่นพระพุทธรเจ้า.**

อีกทางหนึ่ง พระพุทธรเจ้าก็ถูกสมมติหรือถูกเรียกกันว่า **เป็นหมอทางวิญญาณ ทางสติปัญญา.** คำนี้ก็นิยมพูดกันอยู่ในหมู่สาวก หมู่สงฆ์สาวก : “มหากาธุณิกิ สตุถา

สหพโลกติกิจุจโก -พระศาสดาของข้าพเจ้า มีมหากรุณา เป็น
 นายแพทย์ผู้เยียวยาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง”. โรคนี้หมายถึง
 โรคทางจิตขั้นสูงคือทางวิญญูณ ไม่ใช่โรคทางจิตที่ไป
 โรงพยาบาลประสาทโรคจิต, ไม่ใช่. มันเป็นโรคทางสติปัญญา
 ที่จะทำให้เกิดความเห็นผิด เข้าใจผิด จนกระทั่งเห็น
 กงจักรเป็นดอกบัว ทำลายตัวเองอยู่ก็ไม่รู้ ไม่รู้สึก ; ก็
 เรียกว่า โรคทางวิญญูณ ทางสติปัญญา. เราก็ต้องการ
 หมอทางร่างกายนี้อย่างหนึ่ง, หมอทางจิตโดยเฉพาะอีก
 อย่างหนึ่ง, แล้วก็หมอทางสติปัญญา ทางวิญญูณนั้นอีก
 อย่างหนึ่ง; ถ้าแสวงหาได้ครบทั้งสามอย่างมันก็บริบูรณ์ มันก็
 น่าเลื่อมใส.

นี่เกี่ยวกับชีวิตที่จะพัฒนา : พัฒนา, เยียวยารักษา,
 ปรับปรุงอะไรก็ตาม; เสร็จแล้วมันก็มีผลเต็มที่ ตามที่มันควร
 จะมีได้ ตามที่ธรรมชาติกำหนดไว้. ที่จริงธรรมชาติดีกำหนดไว้
 สูงมากนะ; แต่เราใช้ไม่ได้เองเต็มขนาด คือไม่รู้เท่า, จะสัก
 ครั้งหนึ่งก็ไม่ได้มั่ง. ถ้าพัฒนาชีวิตได้จริงแล้ว มันก็เป็นชีวิตที่
 ไม่มีปัญหา. ถ้าคุณยังมีปัญหายุ่งยากลำบากจิตใจ เป็นทุกข์
 อะไรอยู่; ก็ยังไม่ใช่อะไรถึงที่สุดหรอก, ยังไม่หมดปัญหาแห่งชีวิต.
 ถ้าว่าพัฒนาได้ถึงที่สุดมันเป็นชีวิตที่หมดปัญหา ไม่มี
 สิ่งรบกวน; มันก็เย็น เย็น เย็น, ใช้คำว่า “เย็น คือ นิพพาน”.

เข้าใจ - มองเห็นนิพพานให้ถูกต้อง.

เข้าใจคำว่านิพพานๆ กันเสียให้ถูกต้อง; สอนกันผิดๆ มาแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว. ในประเทศไทยเรานี้, นิพพานแปลว่าตาย มันโง่ที่สุด; ตายจะเอาไปทำอะไร จะไปเป็นสมบัติอะไร. (นิพพาน) มันไม่ใช่ตาย; แต่มันเป็นชีวิตที่ประเสริฐ มันเป็นชีวิตที่เย็น.

คำว่า “นิพพาน” นั้นแปลว่า **ความดับแห่งความร้อน**, การดับแห่งความร้อน; ไม่ได้แปลว่า ความตาย; มันจะได้มีชีวิตมากขึ้น. ถ้ามีความร้อนมันมีชีวิตน้อย; มันเย็นมันมีชีวิตมาก. **นิพพานแปลว่าเย็น**, ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา; ในพระไตรปิฎกทั้งหมดแหละ, ทำเลย! ไปค้นเถอะ ตรงไหนนิพพานแปลว่าตาย; ไม่มีเลย. แต่คนบ้ามาสอนกันอย่างไรก็ไม่รู้ว่า นิพพานแปลว่าตาย; มันแปลว่าเย็นๆ มันหมดความร้อน. ภาษาที่เหมาะสมที่สุดก็คือทำให้มันเย็นนั่นแหละเป็นเรื่องของนิพพาน ; ไม่ใช่ทำให้มันตาย.

ภาษาฝรั่ง เขาบอกพวกฝรั่งว่า เป็นคำสำคัญอยู่คำหนึ่งที่คุณจะต้องเข้าใจดีๆ; คือคำว่า Quench(ควเ็นช). Quench คำนี้นั่นแหละเหมาะที่สุดสำหรับจะเป็นคำแปลของคำว่า **นิพพาน** ; คือทำให้มันหยุด, ทำให้มันสงบ, ทำให้มันระงับ, ทำให้มันหมดปัญหา. นี่ทำให้มันหมดปัญหานี้แหละคือ

เป็นชีวิตชนิดที่สูงสุด ; คุณค่าแห่งชีวิตมันจะไปถึงนั้นกันหรือไม่!

บางคนไม่รู้จักรื่องนิพพาน, แล้วก็ไม่เคยหวัง ; แม้ได้ยินว่านิพพานคือตาย ตาย, แล้วมันก็สิ้นหัว. **แต่ว่าชีวิตที่ถึงที่สุด เป็นนิพพานนั้นมันเย็น ๆ, ไม่มีความร้อน ไม่มีปัญหา.** แต่ไม่ใช่เย็นชนิดใสน้ำแข็ง ; **เย็นในความหมายทางสติปัญญา, ไม่ต้องใสน้ำแข็ง ; มันเย็นกว่าใสน้ำแข็ง.** พูดกันง่าย ๆ ก็ว่า **“เป็นชีวิตที่ไม่กัดเจ้าของ”.** ฝรั่งที่เขาไปที่นั่นเป็นประจำ, เราพูดคำนี้ ให้เขายึดถือเป็นหลัก ; แล้วเขาก็พอใจต้องการชีวิตที่ไม่กัดเจ้าของ.

ชีวิตอย่างไรที่กัด - ไม่กัดเจ้าของ?

ชีวิตที่ไม่ได้พัฒนาให้ถึงความสมบูรณ์แห่งชีวิตนี้ มันกัดเจ้าของอยู่ตลอดเวลา ; **เดี๋ยวความรักกัด, เดี่ยวความโกรธกัด, เดี่ยวความเกลียดกัด, เดี่ยวความกลัวกัด, เดี่ยวความตื่นเต้นอย่างนั้นอย่างนี้กัด, เดี่ยวความวิตกกังวลข้างหน้ากัด, เดี่ยวอาลัยอาวรณ์ข้างหลังกัด, เดี่ยวอิจฉาริษยากัด, เดี่ยวความหวงกัด, เดี่ยวความหึงกัด, เป็นบ้าฆ่าตัวตายหรือฆ่าผู้อื่นตาย เป็นมามากนักหนาแล้ว ; ชีวิตมันกัดเจ้าของ. ถ้าชีวิตไม่กัดเจ้าของ นั่นคือชีวิตที่ถึงนิพพาน หมดปัญหาที่สุดของ**

ชีวิต ; เราจะต้องการถึงนั้นกันหรือไม่ ก็ไปคิดดูเอาเอง.

แต่ถ้าใช้คำว่า **ชีวิตที่ไม่กัดเจ้าของ** แล้วดูจะใช้ได้ทุก
 ระดับ : ที่มันไม่กัด ไม่กัดไปตามระดับที่มันมีอยู่ทุกๆ ระดับ.
ความรัก นี้ ถ้าจัดการกับมันไม่ถูก มันกัดเจ้าของ คือมันเผาจน
 ยิ่งกว่าไฟ ; *ความโกรธ* ก็เหมือนกัน คนโง่มันก็โกรธ คนไม่โง่
 มันก็ไม่ต้องโกรธ จะไปโกรธมันทำไม จัดการไปตามที่ควรจะจัด
 ก็แล้วกัน ไม่ต้องไปโกรธให้เสียเวลา ไปโกรธก็ยิ่งขาดทุนตัวเอง
 ผู้ถูกโกรธมันยังไม่รู้สึกอะไร คนโกรธเกือบจะเป็นบ้าอยู่แล้ว ;
ความเกลียด ก็เหมือนกัน จะต้องไปเกลียดมันทำไม มันก็
 ธรรมชาติของมันอย่างนั้น ; *ความกลัว* นี้คือความโง่ชนิดหนึ่ง
 มันถูกสอนให้กลัวหรือว่ามันกลัวโดยสัญชาตญาณก็มีจึง
 ไม่ต้องกลัว จะจัดการอย่างไร ก็จัดไปสิ ; *ความตื่นเต้น* นี้ก็
 เหมือนกัน มันต้องหาสิ่งที่มาช่วยๆ ให้ตื่นเต้น. **เด็กวัยรุ่น**
ของเราจะเป็นบ้ากันหมดแล้ว ก็เพราะพอใจความตื่นเต้น ๆ
ตื่นเต้นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งคนโต ๆ ก็เหมือนกัน. คนแก่
 คนเฒ่าก็ยังชอบดูมวย ชอบดูกีฬา ชอบดูกายกรรมแปลก
 ประหลาด นี้ก็สร้างการตื่นเต้นด้วยความโง่. ถ้ายังมีความโง่
 อยู่มันต้องชอบความตื่นเต้น หรือชอบสิ่งที่ทำให้เกิดความ
 ตื่นเต้น ; มันกัด ; มันทำให้มีปัญหายุ่งยากลำบากแล้วมันก็
 กัด.

อาศัยอารมณ์ถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว, วิตกกังวลถึงสิ่งที่ยังไม่มา มันก็เสียเวลาเปล่าๆ ทำสิ่งที่ควรทำเฉพาะหน้าให้ดี ให้ถูกต้องแล้วกัน. ไม่ต้องอธิบายวิชาใครเขา; พออธิบายเขาเราก็เจ็บปวดก่อน, เขายังไม่รู้ก็ได้. ความหวังความหึง นี้ก็เหมือนกันแหละ มันเป็นความโง่เป็นเรื่องของความโง่. **ชีวิตที่ไม่มีอะไรกีดกันแหละ ยอดสุดของชีวิต.** เมื่อพูดถึง “คุณค่าแห่งชีวิต” มันก็ต้องมาถึงส่วนนี้ ถึงระดับนี้; จึงจะเรียกว่าเป็น คุณค่าที่แท้จริง.

วิธีที่ทำให้ได้ชีวิตที่ไม่กีดเจ้าของ.

ที่นี่ ก็ดูกันต่อไปว่า **ชีวิตชนิดนี้ มันจะได้อะไรอย่างไร?** มันจะได้อะไรอย่างไร? มันจะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? มันก็เป็นเรื่องที่ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง. “ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง” คำนี้พูดเหมือนกับพูดเล่น. คำว่า “หน้าที่” นั้นเป็นภาษาไทย; ภาษาบาลีเรียกว่า “ธมฺม”. ธรรมะๆ นั้น แปลว่าหน้าที่.

เด็ก พวกลูกเด็กๆ เรียนมาในโรงเรียนนี้ ครูเขาสอนผิดๆ : ธรรมะ แปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ; นี่ใช่ใหม่นึกดูให้ดี เมื่อเราเรียนในโรงเรียน ครูเขาบอกว่าธรรมะคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า; นี่มันสอนกันมาผิดๆ แคบๆ โดยไม่รู้ลึก; แล้วก็ตามๆ กันมา.

คำว่า “ธรรมะ” ธรรมะในภาษาอินเดียใช้นั้นใช้ร่วมกัน, ไม่ใช่เฉพาะในพุทธศาสนา. ลัทธิอื่น ศาสนาอื่น ครูบาอาจารย์ คนะอื่นก็สอนธรรมะ ทั้งนั้นแหละ, สอนธรรมะทั้งนั้นแหละ ; ไม่ใช่เฉพาะคำสอนของพระพุทธเจ้า. แล้วสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมะ, ธรรมะ” นั้นไม่ใช่ตัวคำสอน; มันเป็น “ตัวหน้าที่” เรื่องหน้าที่ที่จะต้องรู้เพื่อดับทุกข์, หน้าที่มันดับทุกข์. ฉะนั้น ธรรมะๆ หรือหน้าที่มันก็เรื่องดับทุกข์; พูดเป็นภาษาไทยก็ว่า “หน้าที่”, พูดเป็นภาษาบาลีก็ว่า “ธมฺม”.

ธรรมะกับสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่นี้ สิ่งเดียวกันแท้ คำเดียวกันแท้; แล้วแต่ว่าจะใช้ภาษาอะไร. ที่ว่า “ธรรมะๆ” ตัวหนังสือ นั้น; รากของศัพท์, Root=รากของศัพท์, แปลว่ายกขึ้นไว้ๆ ยกขึ้นไว้ อย่าให้พลัดตกลงไป นี่คำว่าธรรมะในภาษาบาลี, ภาษาไทยว่าหน้าที่. หน้าที่ก็เหมือนกันแหละ : ลองมีหน้าที่ที่หน้าที่มันจะยกขึ้นไว้ไม่ให้พลัดตกลงไปหาความวินาศฉิบหาย หรือความทุกข์. แล้วสิ่งที่เราจะยกชีวิตขึ้นไว้ให้ปลอดภัยจากความทุกข์นั้น, สิ่งนั้นคือ “หน้าที่” ในภาษาไทย; หรือ “ธมฺม” ในภาษาบาลี.

เราจึงรู้จักว่า สิ่งที่จะช่วยทำให้ชีวิตนี้หมดปัญหา เข้าถึงความหมายหรือคุณค่าอันสูงสุด; นั่นก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมะหรือหน้าที่”; แต่มันมีหลายขั้น หลายระดับ, หน้าที่

ขั้นต้นๆ ก็มี. พอมันไปถึงที่สุดแล้ว มันยกขึ้นหมดเลย, ยกขึ้นหมดจากปัญหาทั้งปวง; เรียกว่า “บรรลุนิพพาน” : ชีวิตนี้เย็น ชีวิตนี้ไม่กัดเจ้าของโดยประการใดๆ ; นี้เรียกว่าประสบความสำเร็จในหน้าที่. **เราจะต้องไม่บกพร่องในหน้าที่ ; ทำให้ชีวิตมีหน้าที่, หรือทำให้ชีวิตกับหน้าที่นั้นเป็นสิ่งเดียวกันเสีย.** ถ้าเรียกว่าชีวิตแล้วก็หมายถึงมันมีหน้าที่ครบถ้วนอยู่ในตัวชีวิต; อย่างนี้ก็จะได้เหมือนกันแหละ. จะให้ชีวิตเย็นถึงที่สุดแห่งคุณค่า ก็ทำให้มันเป็นหน้าที่ เป็นตัวหน้าที่. หน้าที่ใดๆ ไม่มีผิดพลาด ไม่บกพร่อง ถูกต้องไปหมด ก็เรียกว่ามันเป็นชีวิตที่ถูกต้อง; มันก็เย็น เป็นชีวิตเย็น.

ไปดูเอาเองว่า **หน้าที่บริหารกาย บริหารจิต บริหารสติปัญญา, หน้าที่ต่อตนเองจะต้องทำเพื่อตนเอง, หน้าที่ที่จะต้องทำเพื่อผู้อื่น** เพราะว่าเราอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้ แปลว่าหน้าที่ที่จะต้องทำเพื่อผูกพันกันระหว่างเรากับผู้อื่น.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ดีแล้ว จำไว้เป็นหลักดีกว่า ง่ายกว่าที่จะมาคิดเอาเอง : **หน้าที่เพื่อตนเองอย่างหนึ่ง, หน้าที่เพื่อผู้อื่นอย่างหนึ่ง, หน้าที่ที่มันผูกพันกันอย่างที่มันจะแยกจากกันไม่ได้**อย่างหนึ่ง; เป็นสามหน้าที่อยู่อย่างนี้. ขอให้ทำให้ครบถ้วนๆ.

ที่นี้ ที่มันเป็นหน้าที่ผูกพันกันนั้นแหละสำคัญมาก; เราจะต้องมองดูให้กว้างในขั้นมูลฐานเลย ว่าเราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้, เขาให้อยู่คนเดียวในโลก มันก็ตาย, มันก็ตายโดยไม่ต้องสงสัย; ต้องมีผู้อยู่ด้วยกัน. ถ้ามีผู้อยู่ด้วยกันมันก็ทำงานร่วมกัน มันก็ทำงานตามหน้าที่ร่วมกัน ในลักษณะที่เรียกกันว่าสหกรณ์.

การสหกรณ์ตามแบบชาวพุทธ.

(: ความรอดแท้จริงอยู่ที่ความมีสหกรณ์ที่ถูกต้อง.)

คำ(ว่า “สหกรณ์”)นี้ดีที่สุดในประวัติศาสตร์ที่สุด, แต่คนเอามาใช้นิดเดียว ; ใช้อย่างโง่เขลาเสียด้วย จึงจะมีสหกรณ์แต่หาประโยชน์มาหล่อเลี้ยงกิเลสเท่านั้น ; มันทำกันเพียงเท่านั้นสหกรณ์. มันไม่ได้ทำสหกรณ์เพื่อสันติภาพ : มันเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง เห็นแต่กระเป๋าของตัวเอง จะหามาใส่กระเป๋าของตัวเอง. ถ้าว่าร่วมกันทำเป็นสหกรณ์ได้ก็ดี; ถ้าทำสหกรณ์มันก็ทำได้เพียงเท่านั้น.

แต่แล้วความเห็นแก่ตัวมันยังมีอยู่ มันก็ยังเอาเปรียบคดโกงกันในหมู่สหกรณ์; สหกรณ์จึงล้มเลิกไป ไม่รู้ที่ร้อยก็พันสหกรณ์แล้ว เพราะความเห็นแก่ตัวของสมาชิก. ถ้ามันเห็นประโยชน์ของสหกรณ์มันก็ไม่โกง มันก็เจริญรุ่งเรือง ; แต่แล้ว

อย่าให้มันหยุดอยู่เพียงแค่เรื่องเนื้อหนังเรื่องร่างกาย ; ขอให้มันสูงขึ้นไปเรื่องทางจิตใจ ทางวิญญาณ ดับทุกข์โดยประการทั้งปวง ให้เป็นสหกรณ์ที่สูงสุด. นี่ก็ต้องสนใจให้ดี.

ข้อนี้มันมีความลับอยู่ว่า “ความรอด” มันมีอยู่เพราะ **สหกรณ์**. ก็ดูที่ร่างกายนี้ ร่างกายเรานี้มันเป็นสหกรณ์ของอะไร? เซลล์ทั้งหลายที่ประกอบกันเป็นชีวิตนี้ไม่รู้กี่ล้านๆ ล้านๆ มันต้องสหกรณ์; มันทำงานร่วมกันเป็นสหกรณ์ มันจึงจะเกิด ส่วนประกอบของร่างกายที่ถูกต้อง. แล้วส่วนประกอบของร่างกายที่ส่วนๆ ที่ส่วน มันก็ต้องสหกรณ์แยกกันไม่ได้; ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง กระดูก เอ็น เนื้ออะไรก็ตามมันต้องสหกรณ์, ดับปอด ไล่ พุง หัวใจ มันจะต้องสหกรณ์ มันจึงเป็นชีวิตอยู่ได้ ; ปราศจากสหกรณ์นี้แล้วก็คือตาย. มันจึงดีกว่าคนที่เห็นแก่ตัวที่มันไม่นิยมสหกรณ์, มันจะเอาแต่เรื่องของตัวกู เรื่องของกู, มันไม่ค่อยจะยอมสหกรณ์ มันเจริญไม่ได้.

ชีวิตแท้มันต้องการสหกรณ์, ธรรมชาติแท้ๆ มันต้องการสหกรณ์ ; โลกทั้งโลกนี้ต้องครบทุกอย่างร่วมกันแล้วเป็นสหกรณ์ใหญ่ มีอะไรๆ ในโลกครบ, แล้วโลกนี้จึงจะเป็นโลกอยู่ได้ นี่ก็เป็นโลกแห่งสหกรณ์. แต่มนุษย์ผู้เห็นแก่ตัวมันไม่คิดอย่างนั้น, มึงก็มึง กูก็กู; มันก็กอบโกยกันแต่ประโยชน์ของตนนี่. ความเห็นแก่ตัวกำลังจะทำลายโลกให้

วินาศ ; คนมั่งมีก็เห็นแก่ตัว, คนยากจนก็เห็นแก่ตัว คิดดูซิ! คนกลางๆ ไม่มั่งมีไม่ยากจนก็เห็นแก่ตัว, แล้วอะไรมันจะเหลือเล่า! ยังเหลืออยู่ที่ตรงไหนที่ไม่เห็นแก่ตัว? พวกนายทุนก็เห็นแก่ตัว, พวกชนกรรมาชีพก็เห็นแก่ตัว, พวกที่ไม่เป็นอย่างนั้นก็เห็นแก่ตัว, กระทั่งโลกมันก็เห็นแก่ตัว; มันก็ชิงกันกอบโกยมัน ก็พูดกันไม่รู้เรื่อง มันก็สร้างปัญหาต่างๆ นานาขึ้นมาเต็มไปหมด.

ปัญหาที่กำลังเผชิญกันอยู่อย่างหนัก เรื่องมลภาวะก็ดี เรื่องยาเสพติดก็ดี เรื่องโรคบ้าๆ บอๆ อะไรของเขาเวลานี้ก็ดี ; มากมายสารพัดอย่าง, มันล้วนแต่มาจากความเห็นแก่ตัวๆ, ไม่มีสหกรณ์. ถ้ามีสหกรณ์กันในโลก, รักใคร่กันดีแล้ว; มลภาวะไม่เกิดขึ้นในโลกหรอก. นี่ขอให้ไปใคร่ครวญเถอะว่า **ความรอดอันแท้จริงมันอยู่ที่ความมีสหกรณ์ที่ถูกต้อง.**

ชีวิตนี้มันเดี่ยวไม่ได้ มันต้องอยู่ร่วมกัน มันจึงจะเป็นโลกอยู่ได้. แม้แต่ต้นไม้ต้นไร่ในโลกนี้ ถ้ามีต้นเดี่ยวมันก็อยู่ไม่ได้; อยู่กันเป็นเต็มไปทั้งโลก จึงจะเป็นโลกอยู่ได้; มันเป็นสหกรณ์. **ความเห็นแก่ผู้อื่นนั้นนะ เป็นคุณธรรมที่นิยมว่าเป็นหลัก; ความรักผู้อื่นนั้นแหละจะช่วยให้รอด.** ถ้ามันเห็นแก่ตัวนะ : พวกหมอ ก็กลายเป็นพ่อค้าหมด, พวกครู-บาอาจารย์ ก็กลายเป็นพ่อค้าหมด, ผู้พิพากษาศาลาการ ก็กลายเป็น

เป็นพ่อค้าหมด ; แล้วโลกมันจะมีอะไรเหลือ, คุณลองคิดดู. ถ้าหมอทำงานอย่างพ่อค้ากอบโกย, ครูบาอาจารย์ทำงานอย่างพ่อค้ากอบโกย, ผู้พิพากษาศาลาการทำงานอย่างพ่อค้ากอบโกย; อะไรมันจะเหลืออยู่เล่า, มันก็คือความวิनाศเท่านั้นที่มันจะเหลืออยู่.

ฉะนั้นขอให้นึกถึงความเป็นสหกรณ์ ความมีสหกรณ์ ที่มันถูกต้อง มันมาจากความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ตัว.

นี่เราจัดให้ภายในร่างกายของเรา เป็นสหกรณ์ที่ถูกต้องในส่วนร่างกาย; แล้วให้มันสหกรณ์กันอย่างถูกต้องกับส่วนที่เป็นจิต ; แล้วให้มันสหกรณ์กันถูกต้องกับส่วนที่เป็นสติปัญญา หรือวิญญาณ. ให้ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ สามอย่างนี้สหกรณ์กันให้ดี, แล้วชีวิตนี้ก็มีคุณค่าสูงสุด มีคุณค่าแห่งชีวิต มีคุณสมบัติแห่งชีวิตอันสูงสุด ; เพราะว่าในระบบชีวิตนี้มันสหกรณ์กันดี, ทั้งทางร่างกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ.

**ความเห็นแก่ตัว เป็นอุปสรรค
ทำให้มีชีวิตสมบูรณ์ไม่ได้.**

เข้า! ที่นี้เหลืออยู่ เวลาเหลืออยู่น้อยก็จะพูดถึงเรื่องอุปสรรค : อุปสรรคที่ทำให้มันเป็นอย่างนั้นไม่ได้ มันก็คือ

ความเห็นแก่ตัว. คำนี้ ดูเป็นคำเล็กๆ เหมือนกับพูดเล่นง่ายๆ เข้าใจได้ง่ายๆ นะ; เข้าใจยากที่สุด. **ความเห็นแก่ตัวนี้ เรามีโดยที่เราไม่รู้ดีกว่าเรามีนะ ;** ยากหรือง่ายก็ลองคิดดู? เพราะเรากำลังมีความเห็นแก่ตัวโดยไม่ได้คิดว่าเรามี, นั่นมันยากขนาดนั้น. **ความเห็นแก่ตัวของเราเอง** เราบูชานะ, เรายกย่องเราบูชานะ; **สิ่งที่จะทำความวิनाศให้แก่เราหรือแก่โลก** เรากลับบูชา เราเห็นแก่ตัว; แล้วมันก็เล่นตลก.

ความเห็นแก่ตัวนี้ แทนที่มันจะช่วยทำความเจริญ, มันกลับทำความวินาศ ; คำพูดนี้มันมีความหมายเฉพาะ : **ความเห็นแก่ตัวมันด้วยอำนาจของกิเลส. ถ้าความเคารพตัว** นับถือตัว พัฒนาตัว, อย่างนั้นมันเป็นเรื่องของสติปัญญา, ไม่ใช่กิเลส. **ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัว เป็นเรื่องของ** กิเลสคือความโง่ ; **ถ้าความพัฒนาตัว สร้างตัว ยกตัวนี้** เป็นเรื่องของสติปัญญา เป็นเรื่องของความฉลาด. ระวัง **ความเห็นแก่ตัว เป็นคำพูดเฉพาะที่เป็นเข้าศึกศัตรูมหาศาล** แหะละ.

พอเห็นแก่ตัว มันก็ชี้แจงทำงาน, งานที่จะได้ผลแก่ตัว มันก็ชี้แจงทำงาน มันทิ้งงานไปนอน; นี่เพราะมันเห็นแก่ตัว เอากับมันสิ. เห็นแก่ตัวทำให้ชี้แจงทำงาน; คนเห็นแก่ตัวจะ หลีกไปนอนแล้วก็คอยเอาประโยชน์ คอยแย่งชิงประโยชน์;

คนเห็นแก่ตัวไม่ทำหน้าที่แล้วคอยเรียกร้องสิทธิ ๆ. กิเลสของคนมันต้องการจะเรียกร้องสิทธิ โดยไม่ต้องทำหน้าที่; สักวันหนึ่งมันจะทำมือกับทั้งโลกไม่ทำหน้าที่การงานแต่มันจะเอาประโยชน์. นี่ความเห็นแก่ตัว มันทำให้ไม่ทำงาน ทำให้ขี้เกียจ. ความเห็นแก่ตัวมันทำให้ไม่สามัคคี; เราเรียกร้องความสามัคคี อย่างเรียกร้องกันอยู่ทุกวันนี้; ในหลวงเรียกร้องมากที่สุด เรียกร้องความสามัคคีนี้; แต่คนเห็นแก่ตัวมันไม่สามัคคี คนเห็นแก่ตัวมันไม่สามัคคี. ถ้าจะให้มันเป็นสามัคคี มันต้องกำจัดความเห็นแก่ตัว.

ที่นี้ คนเห็นแก่ตัวนั้น มันอิจฉาริษยา. **ความเห็นแก่ตัว คนเห็นแก่ตัวมันอิจฉาริษยา มันคอยจะทำลายผู้อื่น ;** เห็นเขาสวยกว่าเราสักหน่อยก็ไม่ได้แล้ว มันอิจฉาริษยา, เห็นเขารวยกว่าเราสักหน่อยก็ไม่ได้แล้ว มันอิจฉาริษยา ; มันเห็นแก่ตัว. นี่เป็นข้าศึกอันเลวร้ายในฝ่ายทำลาย, ทำลายๆ ทำลายๆ, ทำลายหมดสิ้น. มลภาวะทั้งหลายเกิดขึ้นมาในโลกเรื่อยๆ เรื่อยๆ เรื่อยๆ ก็เพราะความเห็นแก่ตัว เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เรื่อยๆ, นิเวศวิทยาเสียหายหมดก็เพราะคนเห็นแก่ตัว. รถมันจะชนกันหรือมันจะติดแน่นถนน ก็เพราะเห็นแก่ตัว; ถ้าไม่เห็นแก่ตัว มันก็ปรองดองกัน ไปได้โดยไม่ต้องชนกัน โดยเลื่อนกันไป. เห็นแก่ตัวไปเสียทุกหนทุกแห่ง, ในที่สุดมันก็เป็นบ้าเอง

มันก็ฆ่าตัวตายเอง.

คนฆ่าตัวตายๆ นั้นคุณไปดูให้ดี : มันเห็นแก่ตัว
หลงทาง ; ความเห็นแก่ตัวของมันเองหลงทาง แล้วมันก็ฆ่า
 ตัวเองตาย ฆ่าลูก ฆ่าเมียตาย ฆ่าผัวตาย ฆ่าอะไรตาย,
 ความเห็นแก่ตัวที่มันฆ่าตัวเองตาย. นี่ความเห็นแก่ตัวมัน
 หลงทาง ฉะนั้นขอให้ระวังเถอะ. ถ้ามีแต่ความเห็นแก่ตัวถึง
 ร้อยเปอร์เซ็นต์เมื่อไรโลกนี้ก็ถูกเป็นไฟ และวินาศ ไม่ต้องมีอะไร
 มาทำ. เมียเห็นแก่ตัว ผัวก็ทนไม่ไหว, ผัวเห็นแก่ตัว เมียก็ทน
 ไม่ไหว, พ่อแม่เห็นแก่ตัว ลูกก็ฉิบหายหมด, ลูกเห็นแก่ตัว
 พ่อแม่ก็ตกนรกทั้งเป็น. **มันไม่มีอะไรดี ในเรื่องของความ
 เห็นแก่ตัว.** นี่คืออุปสรรคที่ชีวิตมันพัฒนาไม่ได้. นี่เรามันมี
 ความเห็นแก่ตัวอย่างผิดทาง, ไม่เห็นแก่ตัวอย่างถูกทาง; ไม่ใช่
 เคารพตัว ไม่ใช่บูชาตัว ไม่ใช่เชื่อตัวและพัฒนาตัว, อย่างนั้นเป็นส่วน
 หนึ่งถูกต้อง. เห็นแก่ตัวที่เรียกว่า Selfishness. Selfish, selfish
 นั้นนะ มันทำลายตัว.

ศาสนาทุกศาสนาเลยสอนให้ไม่เห็นแก่ตัว ; แต่ก็ไม่
 ไม่มีใครปฏิบัติ. แถมร้ายกว่านั้นอีก เจ้าหน้าที่ทางศาสนา
 เสียเองมันกลับเห็นแก่ตัว; นี่มันหมดยุ, มันหมดยุหวังกันที่ตรงนี้.
 เราเป็นทาสของกิเลสเพราะความเห็นแก่ตัว ; **เห็นแก่ตัว
 อย่างโง่เขลาจึงตกไปเป็นทาสของกิเลส รับใช้กิเลส ให้**

กิเลสมันไล่หัวไปหาสิ่งที่สนองกิเลส; คุณระวังให้ดี. หาสิ่งมาสนองกิเลสเมื่อไร นั่นคือความเห็นแก่ตัวมันไล่หัวไป ให้หาสิ่งเหล่านั้นมา; แล้วมันก็จะหามาเกินจำเป็น จนผู้อื่นไม่ได้ ผู้อื่นขาดแคลน. อย่างนี้มันเป็นโทษของกิเลส นิยมเหยื่อของกิเลส ซึ่งเป็นวัตถุนิยม พอใจในความสุขสนุกสนานแต่ในเรื่องวัตถุ; ไม่พอใจในความสุขทางสติปัญญา.

ในโลกนี้กำลังหลงวัตถุ กำลังบูชาวัตถุ ซึ่งเป็นเรื่องสนองกิเลสทั้งนั้น; เดียวนี้แหละมันกำลังเป็นปัญหา. เรื่องอุตสาหกรรมนั้น ระวังเถอะ มันผลิตออกมาแต่สิ่งสนองกิเลสทั้งนั้น. ยุคที่ไม่มีอุตสาหกรรมเขาไม่ยุ่งยากลำบากกันเหมือนอย่างนี้. พอมีอุตสาหกรรม ผลิตแต่เครื่องสนองกิเลสสนองกิเลสแล้ว, แปลกออกมา แปลกออกมาจนทนไม่ได้ จนต้องซื้ออะ. วิทยุเครื่องนี้มีอยู่แล้วถ้าของใหม่ออกมามีดีกว่านี้ก็ต้องซื้อใหม่; ไม่มีที่สิ้นสุดอย่างนี้. มันเป็นเครื่องจักรที่ผลิตศัตรูของมนุษย์ออกมา คือเหยื่อของกิเลส หรือความเห็นแก่ตัว. นี่ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว มันก็ไม่ไหว ชีวิตมันก็ดิ่งลงไปหาความวิनाศ ความร้อน ความทุกข์ ความเป็นปัญหา. เป็นเหยื่อของกิเลส เป็นโทษของกิเลสเท่าไรก็สร้างปัญหาชีวิตเท่านั้น; ไม่มีความสมบูรณ์แห่งชีวิต ไม่มีความเยือกเย็นแห่งชีวิต.

ขอให้ระวังกันไว้; ถ้าต้องการความเยือกเย็นแห่งชีวิต ก็อย่าเห็นแก่ตัวจนเป็นโทษของกิเลส เป็นโทษของกิเลส รับประทาน กิเลส บุษาวัตถุนิยม.

นี่อุปสรรคที่ทำให้เรา มีชีวิตที่สมบูรณ์ไม่ได้มันก็อยู่กับ ที่ตรงนี้. อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า **สิ่งเดียวที่จะแก้ปัญหาก็ได้ก็คือหน้าที่ที่ถูกต้อง คือธรรมะ.** ธรรมะคือหน้าที่; หน้าที่ที่ถูกต้อง. มนุษย์พูดคำนี้มาตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด ; วิวัฒนาการของมนุษย์เป็นมาถึงขั้นที่เรียกว่ารู้จักหน้าที่ รู้จักหน้าที่ และคำพูดคำนี้มันก็เกิดขึ้นมาในโลก, คือคำว่าหน้าที่ หน้าที่ หน้าที่. เป็นภาษาไทยว่าหน้าที่; เป็นภาษาบาลีว่า ธรรมะ แปลว่าหน้าที่ ; สิ่งนั้นคือความถูกต้องของสิ่งที่จะต้องกระทำ, ทำให้ถูกต้องแล้วมันก็ไม่มีปัญหา.

ฉะนั้นแสวงหาธรรมะไว้ให้มากให้พอ ให้มีความถูกต้องทุกหน้าที่การงาน; หน้าที่ที่บ้านเรือนก็ถูกต้อง, หน้าที่ที่ออฟฟิศก็ถูกต้อง, หน้าที่ต่อสังคม ทั้งประเทศ ทั้งโลกก็ถูกต้อง. หน้าที่ในบ้านเรือนก็คือบริหารชีวิต จะบริหารโภชนาการ จะบริหารร่างกายอย่างไร ให้มันมีแต่ความถูกต้องๆ คือมีสติสัมปชัญญะ ให้มันถูกต้องๆ แล้วรู้สึกว่าจะพอใจ มันก็มีความสุขทุกวินาที ทุกกระเปียดนี้ว.

ตื่นขึ้นมา จะล้างหน้า จะถูฟัน ก็มีสติสัมปชัญญะ ทำให้มันถูกต้อง, แล้วสนใจอยู่กับความถูกต้องมันก็พอใจ, พอใจมันก็เป็นสุขๆ มันก็เป็นสุขตลอดเวลาที่ล้างหน้าและถูฟัน นั้น, ไม่เสียเวลาไปไหน มีความสุขได้ตลอดเวลาที่ล้างหน้าและถูฟัน. แต่คนโง่มันทำไม่ได้ : คนโง่มันไม่มีสติสัมปชัญญะที่จะล้างหน้าและถูฟัน ; จิตใจมันเลื้อนลอยอยู่ที่ไหน มันโกรธใคร อยู่ก็ได้ มันด่าใครอยู่ก็ได้ ; มันล้างหน้าถูฟันไปพลางนี่ มันก็ไม่มีความสุขความพอใจขณะที่ล้างหน้าถูฟัน. มันจะเข้าไปในห้องน้ำจะถ่ายอุจจาระปัสสาวะ แต่จิตใจมันขุ่นมัว หรือไม่มีสติสัมปชัญญะทำให้ถูกต้องๆ, ถูกต้องที่สุด พอใจที่สุด จนเป็นสุขตลอดเวลาที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะนี่. คนโง่มันทำไม่ได้ มันไม่มีสติสัมปชัญญะ, มันมีแต่ความคิดฟุ้งพล่านเป็นกิเลสไปเสียทั้งหมด. มันอาบน้ำก็เถอะ, มันทำถูกต้องแล้วพอใจเป็นสุขตลอดเวลาที่อาบน้ำ ; คนโง่มันทำไม่ได้มันโกรธนั่นโกรธนี่ มันกระพืดกระเฟียดอย่างนั้นอย่างนี้ จนน้ำไม่เย็น.

หรือว่ามันจะไปกินอาหาร มันก็ไม่มีสติสัมปชัญญะ ; มันก็ทำด้วยกิเลสตัณหาทั้งนั้น จะตักข้าวใส่จานก็หงุดหงิด, จะตักข้าวใส่ปากมันก็หงุดหงิด, เคี้ยวกลืนก็หงุดหงิด, ไม่มีความเยือกเย็นแห่งชีวิต. **ถ้ามันมีธรรมะมันจะเยือกเย็นตั้งแต่ว่าเข้าไปในห้องอาหาร, ตักข้าวใส่จาน, ตักข้าวใส่ปาก, เคี้ยวกลืน;**

จะเย็นเป็นสุข ตลอดเวลาที่กินอาหาร.

ถ้ามันจะช่วยล้างถ้วย ล้างจาน กวาดบ้าน ถูเรือนแทน คนใช้เสียบ้างก็ได้ ก็ยิ่งดี. ไปทำเข้าเถอะลองดูเถอะไปช่วยล้าง ถ้วย ล้างจาน กวาดบ้าน ถูเรือน ; ถ้าทำด้วยสติสัมปชัญญะ สมาธิแล้วมันก็เป็นสุข พอใจๆ ถูกต้องๆ. ทำสมาธิล้างถ้วย ล้างจานนั้น เฟงอารมณ์อยู่ที่ซอกสกปรกมันหลุดไปจากถ้วย จากจาน. กวาดบ้าน ถูเรือน สมาธิอยู่ที่ปลายไม้กวาด ขี้ฝุ่น ละอองมันติดไปกับปลายไม้กวาดแล้วสูญหายไป, ก็ถูกต้อง พอใจๆ.

มันหาความสุขได้แม้แต่ว่าล้างถ้วย ล้างจาน กวาดบ้าน ถูเรือน ; เดียวนี้มันมีแต่การรับใช้กิเลส : อะไรสักนิดก็ขัดใจ ฝุ่นสกปรกก็ขัดใจ กวาดไม้ได้ทำไม่ได้, แล้วก็ด่าแม่ครัว ทำอาหารไม่อร่อยบ้าง อะไรบ้าง ; มันก็เต็มไปด้วยเรื่อง ตรงกันข้ามกับความเย็น เป็นความร้อน ไม่มีอะไรที่เย็นหรือที่สงบเย็น.

นี่ขอให้ไปจัดการกับเรื่องนี้ ทำให้มีความถูกต้องๆ ถูกต้อง พอใจ ถูกต้อง พอใจ ไปเสียทุกกระเบียดนิ้วทุกวินาที. ที่บ้านถูกต้องแล้ว ที่ออฟฟิศคือหน้าที่การงานก็ถูกต้องพอใจ ทุกกระเบียดนิ้ว, เป็นที่พอใจของตนเองและผู้อื่น. เมื่อคบหาสมาคมกับบุคคลที่สองออกไปจากเราเรียกว่าสังคม ประพฤติ

ต่อเขาให้ถูกต้อง ; เบื้องหน้าบิดามารดา, เบื้องหลังบุตรภรรยา, เบื้องซ้ายมิตรสหาย, ข้างขวาครูบาอาจารย์, ข้างบนผู้บังคับบัญชา, ข้างล่างผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา. ทำต่อเขาให้ถูกต้องทุกทิศทุกทาง อย่างนี้เรียกว่าถูกต้องทางสังคม.

ถูกต้องที่บ้านที่เรือน, ถูกต้องที่ออฟฟิศทำงาน, ถูกต้องที่การสังคมทั่วไปแล้ว ; นั่นแหละคือความสมบูรณ์แห่งชีวิต, คุณค่าแห่งชีวิตมันสมบูรณ์. คุณค่าแห่งชีวิต คุณค่าแห่งชีวิตมันก็มีอยู่เท่านี้แหละ มันก็สมบูรณ์มหาศาล ครอบคลุมจักรวาลเลย และมีความถูกต้องในเรื่องของชีวิตดังที่กล่าวมา.

[สรุป.]

เวลามันก็หมดแล้ว ขอสรุปใจความว่า เราต้องรู้จักความหมายของคำว่า “คุณ”, ของคำว่า “ค่า”, ของคำว่า “คุณค่า”, ของคำว่า “คุณสมบัติ”, ของสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต”. ชีวิตนี้ต้องพัฒนา ไม่พัฒนาก็ไม่มีคุณค่าอะไร ; คนใจพัฒนาไม่เป็นและพัฒนาผิดๆ จนกลายเป็นความทุกข์เกิดขึ้นมา ; ผู้ฉลาด ผู้มีปัญญาพัฒนาถูกต้องให้ชีวิตนี้มันเย็นลงไป เย็นลงไป เย็นลงไป ไม่มีปัญหาใดๆ เป็นนิพพาน, มันจบที่เรื่องเย็นสูงสุดคือ “นิพพาน”. ไม่ได้เกิดมาเพียงเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องนะ, อย่างนี้สัตว์ก็ทำเป็น สุนัข

และแมวก้ทำเป็นนะหาใส่ปากใส่ท้อง; มันต้องเพื่อแสดงความ
เป็นมนุษย์.

มนุษยธรรมแสดงออกมาด้วยหน้าที่การงาน.
เราไม่ได้เกิดมาเพียงเพื่อหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง; แต่เรา
เกิดมาเพื่อทำหน้าที่ของมนุษย์ แสดงความเป็นมนุษย์
ที่ถูกต้องและสมบูรณ์; แล้วเราก็ได้รับประโยชน์ของการเกิด
มา ไม่เสียทีที่เกิดมา ได้มีคุณค่าหรือคุณสมบัติแห่งชีวิตเต็ม
ตามความหมาย ตามที่ธรรมชาติกำหนดไว้. ธรรมชาติ
กำหนดไว้ให้เราพัฒนาเอาเอง มาพัฒนาเอาเอง ให้ทุรอน
คือชีวิตมาสำหรับเป็นเดิมพัน แล้วก็พัฒนาเอาเอง จนถึง
ที่สุดแห่งคุณค่าของชีวิต.

หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะสนใจ คิดนึกใคร่ครวญดูเถิด
ไม่ต้องเชื่อก็ได้, เดียวนี้ไม่ต้องเชื่อก็ได้. แต่ขอสักอย่างหนึ่งว่า
เอาไปใคร่ครวญพิจารณาดู; แล้วในที่สุดท่านก็จะต้องเชื่อ
ตัวเอง เชื่อตัวเอง ว่ามันต้องพัฒนา มันจะต้องกระทำหน้าที่นี้
ให้ถูกต้อง คือการประพฤติธรรม. การทำหน้าที่คือการ
ปฏิบัติธรรม, การปฏิบัติธรรมคือการปฏิบัติหน้าที่ให้
ถูกต้อง; ธรรมะกับหน้าที่คือสิ่งเดียวกัน, การทำหน้าที่คือ
การปฏิบัติธรรม.

ขอให้ท่านทั้งหลายประสบความสำเร็จในการทำหน้าที่
ของตน คือการปฏิบัติธรรมนั้น; มีความเจริญงอกงามก้าวหน้า
ในทางของชีวิตจิตใจ มีความสุขอยู่ทุกทีพาราตริกกาลเทอญ.

ขอยุติการบรรยาย.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในการพัฒนาชีวิตทั้งหลาย,

การบรรยายครั้งนี้จะกล่าวโดยหัวข้อว่า “**ส่วนประกอบ และโครงสร้างของชีวิต**”.

สิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต” ก็มีส่วนประกอบเป็นเครื่องประกอบ แล้วก็มีรูปโครง ที่จะสร้างขึ้นมาอย่างไร, เหมือนกับสิ่งทั้งหลาย ด้วยเหมือนกัน. ถ้าเรารู้เรื่องนี้ดีก็จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต” นั้นดี, จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษา “ส่วนประกอบ และโครงสร้างของชีวิต”; **เพราะว่าชีวิต มิได้ประกอบขึ้นด้วย สิ่งใดสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวล้วนๆ** ในลักษณะง่ายๆ เหมือนตุ๊กตา ที่ปั้นขึ้นด้วยดินเหนียวกับน้ำ. นี่เราจึงต้องสนใจหรือยอมอดทน ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ; มีส่วนซับซ้อน ทั้งฝ่ายรูปธรรม และ ฝ่ายนามธรรม, และก็อย่างน่าประหลาดมหัศจรรย์ด้วย.

สิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต ล้วนประกอบขึ้นด้วยธาตุ.

การที่จะรู้เรื่องชีวิต ส่วนประกอบของชีวิตนั้น มันต้องพิจารณากันที่ส่วนประกอบ หรือส่วนผสม หรือสิ่งที่จะมาประกอบกันเป็นชีวิต นั้นเอง. หลักทางพุทธศาสนา หรืออีกหลายๆ ศาสนาในอินเดีย มีกล่าวตรงกันอยู่อย่างหนึ่ง; คือว่า สิ่งต่างๆ จะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตล้วนประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ”, ธา - ตฺ หรือธาตุ. คำว่า “ธาตุ” เป็นคำสุดท้าย สำหรับการที่จะแยก ; แยกส่วนออกไปๆ แล้วก็ไปสิ้นสุดกันลงเพียงสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” ก็พอ. เพราะอุปกรรม การศึกษา แยกแยะในสมัยโบราณ ไม่ได้ละเอียดลออมากเหมือนเดี๋ยวนี ; การศึกษาแยกแยะ จึงไปสิ้นสุดลงที่คำว่า “ธาตุ”, แล้วก็ตรงๆ กัน.

ธาตุ ๖ เป็นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต.

เกี่ยวกับจำนวนของธาตุ ลักษณะของธาตุ ถือว่ามีธาตุอยู่ ๖ ธาตุ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ แล้วก็ธาตุวิญญาณ; รวมเป็น ๖ ธาตุ. หกธาตุนี้ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต”.

คำว่า “ธาตุ” หมายถึงคุณสมบัติเป็นหลัก.

ควรจะเข้าใจความหมายของสิ่งเหล่านี้พอสมควร ;

คือคำว่า ธาตุนี้ หมายถึงคุณสมบัติของสิ่งนั้น ๆ ในการทำหน้าที่ ประกอบกันเป็นสิ่งใหม่, ไม่ได้หมายถึงปรากฏการณ์ภายนอกที่เห็น ๆ กันอยู่ แล้วก็เรียกกันอยู่อย่างนั้น เช่นว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ฯลฯ : ธาตุดินหมายถึงดิน, ธาตุน้ำหมายถึงน้ำ, ธาตุไฟหมายถึงไฟ, ธาตุลมหมายถึงลม, ธาตุอากาศก็หมายถึงอากาศ, เหล่านี้ก็หาไม่.

ที่ควรจะรู้ก่อนคือ ๔ ธาตุ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม.

ธาตุดิน หมายถึงคุณสมบัติที่กินเนื้อที่ มันจึงกลายเป็นของแข็ง เพราะมันกินเนื้อที่ มันรูกเนื้อที่ สำหรับจะยึดกันเป็นโครงสร้างขึ้นมาได้.

ธาตุน้ำ หมายถึงคุณสมบัติที่ยืดเกาะให้ติดกัน ที่จะเห็นได้ในลักษณะของน้ำ. น้ำพยายามจะรวมตัวเป็นสิ่งเดียวกันเสียก่อน เป็นก้อนเดียวกัน จะเกาะเป็นก้อนเดียวกันอยู่เสมอ, แต่แล้วมันก็มีลักษณะเป็นของเหลว ไหลได้ ; แต่คุณสมบัติที่สำคัญที่สุดของมัน ก็คือการยืดเกาะให้ติดกัน, นี้เรียกว่าคุณสมบัติของธาตุน้ำ.

สำหรับธาตุไฟ หมายถึงคุณสมบัติที่ร้อน แสดงความร้อน และแสดงการเผาไหม้.

ธาตุลม ก็หมายถึงการเคลื่อนไหว แก๊ส, มีอาการ

เคลื่อนไหว ลอยไปมาอยู่เป็นปกติ.

เราจะเห็นได้ง่ายๆ เช่นว่าในเนื้อของคนเรา ตัดเนื้อมาสักท่อนหนึ่ง ก้อนหนึ่ง; ก็จะทำให้เห็นว่าส่วนที่เป็นของแข็ง เป็นใยเนื้อเกาะยึดกันอยู่นั้น ก็มี, และส่วนที่เป็นของเหลว คือเลือด เป็นต้น ก็มี, ความอบอุ่น หรืออุณหภูมิ มันก็มีอยู่ระดับหนึ่ง, และอาการที่เป็นแก๊ส สิ่งที่เป็นแก๊สอันละเอียด ระเหยอยู่เป็นปกติ นี้ก็มี. นั่นมันกำลังรวมกันอยู่เป็นเนื้อก้อนหนึ่ง และแยกออกเป็นส่วนๆ ก็คือธาตุทั้ง ๔. ดังนั้น คำว่า “ธาตุดิน” ไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงแผ่นดิน หรือก้อนดิน, จะหมายถึงสิ่งที่มีคุณสมบัติกินเนื้อที่เป็นของแข็ง; “ธาตุน้ำ” ก็หมายถึงคุณสมบัติที่ทำให้เกิดการเกาะยึดกัน; “ธาตุไฟ” ก็คืออุณหภูมิตามมากตามน้อย, ถ้ามันมากมันก็มีผลเผาไหม้; ที่นี้ก็ “ธาตุลม” คือการระเหยของแก๊สซึ่งมีอยู่ ตามมากตามน้อย, ถ้ามันใหญ่โต มันก็เป็นพายุได้. **สี่ธาตุนี้เป็นธาตุฝ่ายวัตถุหรือฝ่ายรูปธรรม**, เป็นส่วนประกอบของชีวิต ที่เป็นส่วนรูปธรรมคือร่างกาย; มีอยู่ ๔ ธาตุ.

ที่นี้ธาตุที่ ๕ เรียกว่า “อากาศธาตุ” แปลว่าที่ว่าง สำหรับจะให้สิ่งต่างๆ เหล่านั้นอาศัยอยู่. สิ่งที่มีคุณสมบัติ “ว่าง” ให้สิ่งอื่นเข้าอาศัยได้; นั่นแหละคือธาตุอากาศ หรือธาตุว่าง. ต้องมี, ถ้าไม่มี สิ่งต่างๆ ก็มีไม่ได้ เพราะไม่มีที่อาศัย.

นี่ก็เป็นธาตุ นับเป็นธาตุๆ หนึ่งด้วยเหมือนกัน; มีคุณสมบัติเป็นที่รองรับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้ตั้งอาศัยอยู่ได้.

ที่นี้ธาตุสุดท้าย คือ “ธาตุวิญญาณหรือธาตุจิตธาตุใจ”; นี่เป็นการกล่าวตามหลักวิชาความรู้ ร่วมกันในประเทศอินเดียในสมัยโบราณ รวมทั้งพุทธศาสนาด้วย, เรียกว่า “ธาตุจิต หรือธาตุใจ หรือธาตุวิญญาณ”; ไม่เหมือนกับ ๕ ธาตุข้างต้น เพราะมันเป็นธาตุฝ่ายนาม, ฝ่ายนามคือ**น้อมไปได้** หมายถึง**คิดนึกรู้สึกได้นั่นเอง**, ไม่ใช่วัตถุ ไม่มีวัตถุ ไม่มีตัววัตถุ; แต่เป็นคุณสมบัติที่รู้สึกอะไรได้ น้อมไปได้, น้อมไปได้ตามอารมณ์ที่มากกระทบ. **นี่ถือว่าเป็นธาตุสำคัญ ที่ทำให้เกิดมีสิ่งที่มีชีวิตซึ่งมีความรู้สึก.**

ส่วนอากาศธาตุนั้น จะเรียกว่าสำคัญก็ได้ ไม่สำคัญก็ได้. แต่มันก็สำคัญที่ว่าถ้าไม่มี**ธาตุอากาศ-ธาตุว่าง** แล้วก็ไม่มีอะไรตั้งอยู่ได้ ไม่มีที่ให้งตั้ง. ธาตุที่เป็นฝ่ายวัตถุ ฝ่ายร่างกาย : ดิน น้ำ ไฟ ลมนี้, ก็ตั้งอาศัยอยู่บนที่ว่าง ; แล้วธาตุที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นฝ่ายร่างกายนี้ ก็เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งธาตุจิต-ธาตุวิญญาณนั้นอีกทีหนึ่ง. แปลว่า ทั้ง ๖ ธาตุ เมื่อ**สมบูรณ์ครบถ้วนแล้ว อาศัยกันถึงที่สุดแล้ว**, ก็เกิดมี “**สิ่งที่มีชีวิต**”.

ดังนั้น ชีวิตคนๆ หนึ่ง จึงประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ธาตุ เป็นพื้นฐาน. ทำความเข้าใจให้ชัดเจนในข้อนี้;

พวกที่เป็นรูป หรือเป็นวัตถุนั้นมีอยู่ ๔ ธาตุ, ที่เป็นนาม หรือเป็นจิตมี ๑ ธาตุ, ส่วนที่เป็นเพียงที่ว่าง ที่ตั้งอาศัยให้ของอื่นตั้งอาศัยอยู่ได้นั้น ๑ ธาตุ. นี่ก็น่าสนใจหรือน่าอัศจรรย์ ที่ท่านจัดสิ่งที่มีคุณสมบัติเป็นที่ว่าง ให้สิ่งอื่นได้อาศัยนั้น ก็จัดเป็นธาตุๆ หนึ่ง ด้วยเหมือนกัน. เราก็เลยได้ธาตุเป็น ๖ ธาตุขึ้นมา.

ที่นี้ใน ๖ ธาตุ นั้น ; เป็นเรื่องของวัตถุคือรูปธรรมเสีย ๔ ธาตุ, เป็นเรื่องของจิตหรือวิญญาณเสีย ๑ ธาตุ, แล้วเป็นกลางๆ เป็นที่ตั้งที่อาศัย ของธาตุอื่นๆ เสีย ๑ ธาตุ.

ศึกษาให้รู้ว่าคนเรามีธาตุ ๖ และจากธาตุ ๖ ทำให้มีอะไรต่อไป.

นี่ก็จะได้ศึกษาเกี่ยวกับ “เรื่องของคนเรา”. คือถือว่าเมื่อร่างกายได้เกิดมามีชีวิต เป็นชีวิตเป็นคนขึ้นมาแล้ว ย่อมสมบูรณ์อยู่ด้วยธาตุทั้ง ๖ และพร้อมที่ทำหน้าที่ของแต่ละธาตุ.

ธาตุ ๖ ทำหน้าที่ให้เกิดอายตนะ ๖.

ที่นี้ธาตุที่เป็นวัตถุ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นี้ ก็ให้เกิด “อายตนะส่วนที่เป็นวัตถุ” คือไม่ใช่จิต : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ให้เกิดอายตนะที่เป็นวัตถุที่เป็น

ภายในก็คือให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย, ที่แท้มันเป็นระบบหนึ่ง เป็นระบบหนึ่งๆ, ระบบตา ระบบหู ระบบจมูก ระบบลิ้น ระบบกาย; และเป็นอายตนะอยู่ภายนอกตัวคน อีกกลุ่มหนึ่ง เรียกว่าอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป รส ที่จะมากกระทบตา, เสียงที่จะมากกระทบหู, กลิ่นที่จะมากกระทบจมูก, รสที่จะมากกระทบลิ้น, โผฏฐัพพะที่จะมากกระทบผิวหนัง ให้ความรู้สึกทางผิวหนัง. มันได้เป็นอายตนะประเภทที่เป็นวัตถุขึ้นมาครบห้าคู่, ห้าคู่.

ที่นี้ส่วนที่เป็นวิญญานธาตุนั้น มันค่อยเกิด “อายตนะภายใน” คือจิตหรือมโนขึ้นมา แล้วก็ถึงของคู่กัน เป็นอายตนะภายนอกคือธรรมารมณ์ต่างๆ ที่จะเข้าไปกระทบจิตให้จิตรู้สึกได้ มันจึงเป็นคู่; คู่เดียวฝ่ายจิต, ห้าคู่ฝ่ายวัตถุ.

คำว่า “อายตนะ, อายตนะ” นี้แปลว่าสิ่งที่สัมผัสได้ รู้สึกได้ สามารถทำการสัมผัสได้ และสามารถจะรู้สึกได้; คือ ตา รู้จักรูป, หู รู้จักเสียง, จมูก รู้จักกลิ่น เป็นต้น. ถ้าว่าคนเราไม่มีอายตนะเหล่านี้คือไม่มีระบบตา ระบบหู ระบบจมูก ระบบลิ้น ระบบผิวหนังแล้ว มันก็ไม่รู้สักว่ามีอะไรที่เป็นวัตถุ; โลกก็เลยไม่มี. ที่โลกมันปรากฏว่ามีอยู่อย่างที่เรารู้สึกอยู่ที่นี่ ก็เพราะว่าเรามีระบบตา หู จมูก ลิ้น กาย และถึงกันเข้ากับสิ่งที่มีอยู่ใน

ภายนอกเหล่านั้น คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ.

ที่นี้ส่วนฝ่ายระบบจิตนั้น ก็มีอายตนะภายใน ที่เรียกว่า “จิต” ก็ได้, เรียกว่า “มโน”. โดยทั่วไปเรียกว่า “มโน” มีคู่กระทบก็คือความรู้สึกต่าง ๆ ที่ได้เคยรู้สึก ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย มาแต่ก่อน เหลืออยู่เป็น “สัญญาในอดีต”. สัญญาในอดีตนี้ ทำให้เกิดความรู้สึก เป็นความคิดเป็นอะไรขึ้นมา สำหรับจะกระทบจิต. เรามีระบบร่างกาย ระบบจิตใจ; ระบบร่างกายก็มีแยกได้เป็น ๕ ส่วน, ระบบจิตใจก็มีอยู่เพียง ๑ ส่วน; ทั้งหมดล้วนแต่อาศัยระบบที่ว่างคืออากาศ ให้ตั้งอยู่ได้.

ดูธาตุ ๖ ให้ละเอียดอีก.

ที่นี้พิจารณาดูโดยละเอียดอีกชนิดหนึ่ง ก็เช่นว่า ตา หู เป็นต้นนี้ มันต้องมีส่วนที่เป็นเนื้อ เป็นธาตุดิน เป็นก้อนลูกตา, แล้วก็มีที่ละเอียด ชั้นละเอียดประณีตเป็นประสาท เรียกว่า ประสาทตา, ประสาทตาได้อาศัยลูกตา, รวมกันเป็นหนึ่งระบบ เรียกว่าระบบตา; หูก็มีประสาทหู รวมกันกับตัวหู เป็นระบบหู ที่ได้ยินอะไรได้; จมูกก็มีประสาทสำหรับจะรู้กลิ่น แล้วก็มีเนื้อจมูกเป็นที่ตั้ง; ลิ้นก็มีประสาทที่ลิ้นแล้วก็รู้รสที่ลิ้น ทางลิ้น; ผิวหนังก็มีประสาทอยู่ทั่วไป จึงรู้ความรู้สึกทางผิวหนังได้. นี่เป็นเรื่องฝ่ายวัตถุ ไม่ใช่เรื่องฝ่ายจิตใจ; แม้จะเป็นเรื่องระบบประสาทก็ยังเป็นเรื่องฝ่ายวัตถุ ที่ให้ความสะดวก ความพร้อม

ทำให้จิต ให้ฝ่ายจิตมันทำหน้าที่รู้สึก.

ดังนั้นพวกกายพวกรูปทั้งหลาย ก็เป็นเสมือนหนึ่งที่ตั้ง ที่อาศัย ที่ทำงาน เหมือนกับออฟฟิศสำหรับทำงานของพวกเขาจิตหรือพวกระบบจิต, ระบบจิตตั้งอาศัยเป็นที่ทำงานอยู่ที่ระบบวัตถุหรือรูป หรือกาย; รวมเข้าเป็นคนเดียวกัน เป็นคนๆ หนึ่ง ซึ่งจะต้องมีสิ่งเหล่านี้อย่างครบถ้วน. ครบถ้วนสำหรับจะรู้จักสิ่งต่างๆ ในโลก.

อันนี้มันพูดยาก ว่าถ้าเราจะมีเกินหกจะได้อะไรหรือไม่? มันก็จะได้อีกเหมือนกัน, แล้วมันก็จะได้อีกสักอะไรอีกบางอย่าง ซึ่งเดี๋ยวนี้เราไม่รู้สึก เพราะเรามีเพียงหก; มีเครื่องมือจะรู้สึกเพียงหก ก็รู้สึกได้เพียงหก. ถ้าเรามีเครื่องมือลดลงมาเพียงห้า เพียงสี่, เราก็จะรู้จักสิ่งต่างๆ ในโลกเพียงห้าหรือเพียงสี่. ลดลงมาเพียงสาม เพียงสอง เช่นมีแต่ระบบตา กับระบบหู, ไม่มีระบบอื่นๆ; มันก็เหลืออยู่แค่สองระบบ.

แต่เดี๋ยวนี้มันได้เป็นมาอย่างนี้แล้ว เป็นธรรมดาสามัญ ในสิ่งที่มีชีวิต มี ๖ ระบบ; เป็นฝ่ายร่างกาย ๕ ระบบ, เป็นฝ่ายจิต ๑ ระบบ; ก็ทำงานประสานกันอย่างดีที่สุด. ที่มันเป็นส่วนกายหรือส่วนรูปนั้นๆ เขาเรียกพวกรูป จัดเป็นพวกรูป, ที่เป็นส่วนจิต วิญญาณนั้นเรียกว่าเป็นส่วนนาม; จึงมีกลุ่มรูปอยู่ ๕ ส่วนประกอบ, แล้วก็มีกลุ่มนามอยู่ ๑ ส่วน.

ความกว้างแคบของรูป ๒ ความหมาย.

คำว่า “รูป” นี้ มีความหมาย ๒ ชนิดทำให้กำกวมได้; รูปในความหมายหนึ่ง ก็คือสิ่งที่เห็นได้ด้วยตา สิ่งที่เราจะเห็นได้ด้วยตาก็เรียกว่ารูป เช่นคำว่า Form, คำว่า Size นี้ก็คือรูป, ภาษาบาลีก็เรียกว่า “รูป”. อีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของวัตถุ, ไม่เกี่ยวกับเห็นด้วยตาหรือไม่เกี่ยวกับตาอย่างเดียว เกี่ยวกับอย่างอื่นก็ได้ เป็นฝ่ายวัตถุ ก็เรียกว่ารูป.

เพื่อจะแยกกัน ให้ชัดสักหน่อย : รูป ๆ ในความหมายที่ว่ามีรูปร่างได้ด้วยตานั้น เขาใช้คำว่า Form, form; ที่มีส่วนรูปที่หมายถึงเป็นวัตถุไม่ใช่จิตใจ เป็นรูปอะไรก็ได้ เขาเรียกว่า Corporeality, corporeality. ทั้ง Form และ Corporeality นี้เรียกเป็นบาลีว่า “รูป” ด้วยกันทั้งนั้น. แต่มันก็ต่างกันมาก : คำว่า Form สำหรับตาอย่างเดียว, คำว่า Corporeality. หมายถึง หู จมูก ลิ้น กายอะไรได้ด้วยก็ได้ ; เป็น ๕ อย่าง คือ เป็นฝ่ายรูปธรรม มีลักษณะเป็นรูปธรรม.

น่าจะเรียกให้มันชัดเจนสักหน่อยว่า “รูป” เรียกว่า Form, “รูปธรรม” เรียกว่า Corporeality. แต่รูปที่เรียกว่า Form มันก็เป็น Corporeality ด้วยเหมือนกัน. นี่มันลำบากในการที่จะพูดจา ; แต่เมื่อเราเข้าใจแล้วเราก็พูดได้.

คนหนึ่งๆ ประกอบด้วย “รูปและนาม”.

เราเข้าใจได้ว่า มันมีกลุ่มรูปเป็นพวก Corporeality, มีกลุ่มนามหรือจิตเป็น Mentality หมายถึงนาม นามทั่วไป. จะจิต หรือจะมีใจจิตหรือจะเป็นเจตสิกอะไรก็ตามเรียกว่า เป็นนามๆ; ถ้าพูดว่าจิต มันหมายถึงแต่จิตที่รู้สึกอะไรได้, ไม่หมายถึงส่วนประกอบของจิต ; จึงใช้คำว่า “นาม” ให้ความหมายมันกว้างออกไป หมายถึงที่เป็นจิต ก็ได้ ที่เป็นเจตสิก คือสิ่งที่เกิดขึ้นกับจิตก็ได้ เรียกว่า “นาม”.

นี่เราจะมองเห็นได้ว่า คนเราคนหนึ่งประกอบด้วย **รูป และนาม**. คนๆ หนึ่งมีส่วนที่จะเป็นรูป ๔ คือดิน น้ำ ลม ไฟ, ที่เป็นนาม ๑ คือธาตุวิญญาณ, แล้วมีอากาศธาตุ หรือที่ว่างเป็นสื่อสำหรับให้ตั้งอาศัย ให้สัมพันธ์ ให้อะไรกัน ได้.

เข้าใจคำว่านาม และรูป ให้ชัดเจน, เป็นสิ่งที่ต้องอยู่ด้วยกัน : ถ้าไม่มีรูป นามหรือใจก็ทำอะไรไม่ได้, ถ้าไม่มีใจหรือนาม รูปก็ไม่มีอะไรจะชัก จะชักให้เคลื่อนไหว. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต” นี้ จึงต้องประกอบด้วย **รูป และนาม คือส่วนร่างกาย และส่วนจิตใจ**, เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเสมอไป; เพราะพอแยกออกจากกันเข้ามันก็ตาย, ถ้ามันเข้ามาถึงกันเข้า อาศัยกันอยู่ มันก็ไม่ตาย มันทำอะไรได้.

นี่คือสิ่งที่เรียกว่า**รูปนาม** หรือ**นามรูป**, ในภาษาบาลีก็เรียกว่า**นามรูป**, ทั้งสองอย่างรวมกันเป็นสิ่งเดียว, คำพูดนี้เป็น**เอกวัจนะ** เป็นสิ่งเดียว, เรียกว่า**นามและรูป**. เพราะเหตุที่ว่าแยกกันไม่ได้ สิ่งเดียวจึงมีสองซีก ซึ่งรวมกันอยู่เป็นสิ่งเดียว เราก็เรียกว่า “**นามรูป, นามรูป**”; หรือที่เราจะเรียกกันโดยสมมติ โดยสมมติว่าเป็นคนคนหนึ่ง เป็นคนคนหนึ่ง มนุษย์คนหนึ่ง. เรียกโดยสมมติว่า**มนุษย์คนหนึ่ง** แต่ถ้าเรียกตามความเป็นจริงของมัน ก็คือ**นามและรูปที่ประกอบกันอยู่**.

อายตนะ ๖ ทำหน้าที่ ให้เกิดขันธ ๕ วิญญาณ ๖.

(: ดูการเกิดขันธ ๕ ในอายตนะ ๖.)

ทีนี้ จะต้องรู้จักสิ่งเหล่านี้ ไปตามลำดับ ที่มันจะทำให้มีเรื่อง เป็นเรื่องเป็นราว หรือมีหน้าที่การงาน หรือมีเหตุการณ์อะไรขึ้นมาได้. **จะดูกันในส่วนที่เป็นฝ่ายรูป** ฝ่ายกาย ฝ่ายร่างกายนี้ก่อน :- เรามีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อย่างที่กล่าวแล้ว ผสมกัน ร่วมมือกันอย่างถูกสัดส่วน ก็เกิดอายตนะ, ที่เป็นภายใน คือตา หู จมูก ลิ้น กาย หำ, ที่เป็นภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หำ ; เป็นคู่ๆ กัน ๕ คู่. ทีนี้ที่เป็นรูปนี้ ก็เพราะว่ามันเป็น**รูปธรรม** เรียกว่า**รูปธรรม**หมดทั้ง ๕ คู่, ทั้ง ๕ คู่ เรียกว่า**รูปธรรมหมด**; ไม่ใช่รูปเพียง

สิ่งเดียวที่คู่กันกับตา, นั่นก็รูปและก็เป็นรูปธรรมด้วยเหมือนกัน.

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ก็เป็นรูปธรรม, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ใจ นี้ก็เป็นรูปธรรม; ๕ คู่, ซึ่งมีธรรมชาติของมันว่า ถ้าถึงกันเข้าเมื่อไร ก็เกิดวิญญาณ คือวิญญาณธาตุ มาทำหน้าที่ เกิดวิญญาณปรากฏ; คือเมื่อตา กระทบกันเข้ากับรูป ก็เกิดวิญญาณทางตา, เมื่อหู กระทบกันเข้ากับเสียง ก็เกิดวิญญาณทางหู, จมูก กระทบกันเข้ากับกลิ่น ก็เกิดวิญญาณทางจมูก, ลิ้น กระทบกันกับรส ก็เกิดวิญญาณทางลิ้น, ผิวหนังผิวกายหรือกายนี้ กระทบกับโผฏฐัพพะ คือสิ่งที่มากระทบผิวหนัง ก็เกิดวิญญาณทางกายหรือทางผิวหนัง.

นี่เราก็มีวิญญาณ ๕ ไปตามจำนวนของอายตนะที่มีอยู่; ซึ่งจะต้องจับใจความที่สำคัญที่สุดให้ได้ว่า อายตนะภายในกับอายตนะภายนอก กระทบกันเมื่อใด ก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณ ขึ้นที่อายตนะนั้นๆ (: วิญญาณ ๕ นี้เป็น) ชนิดที่เนื่องกันอยู่กับวัตถุหรือร่างกาย.

เข้า! ที่นี้ไปคู่ฝ่ายจิตใจบ้าง :- อายตนะภายในคือมโนหรือใจนะ ได้กระทบกันเข้ากับธรรมารมณ์ คือสิ่งที่เป็นความรู้สึกทางใจ มันก็เกิดวิญญาณ คือมโนวิญญาณขึ้นมาเป็นฝ่ายใจ. เอาจมรรวมกันเข้ากับวิญญาณฝ่ายกายที่มีอยู่ห้า

ก็เลยได้เป็นหก ; ญาณ ๖ : ญาณทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ, เป็นญาณหก. อายตนะก็ได้เป็นหก : ที่อยู่ข้างใน (๖) คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, อายตนะที่อยู่ข้างนอก (๖) ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์; มันเลยเป็นเรื่องหก ทั้งนั้น, ถ้าเอามารวมกันเข้า ทั้งฝ่ายนามและฝ่ายรูป. ถ้าแยกกันอยู่ : ฝ่ายรูปมันจะได้ ๕ ระบบ, ฝ่ายนาม หรือฝ่ายจิตมันจะได้ ๑ ระบบ ; อย่างนี้เสมอไป.

การประจวบกันของอายตนะ ๖

และ ญาณ ๖ ให้เกิดผัสสะ ๖.

ที่นี้ก็ดูพฤติกรรมต่อไป ว่าเมื่ออายตนะภายใน กับอายตนะภายนอก ถึงกันเข้าแล้ว ก็เกิดญาณ ตามชื่อของอายตนะนั้นๆ ; นี้เกิดญาณ. มันเลยได้เป็น ๓ เล้า, เป็น ๓ เล้าขึ้นมา; ตัวอย่างเช่น ตา กระทบรูป เกิดญาณทางตามันได้เป็น ๓ สิ่งขึ้นมา คือตา กับรูป และญาณทางตา, เป็น ๓ อย่างนะ ปนกันไม่ได้และมันไม่ใช่สิ่งเดียวกันด้วย. ส่วนที่เป็นระบบตา, หรือที่เป็นระบบรูปข้างนอก, พอถึงกันเข้าก็เกิดญาณทางตา นี่เป็นนามเป็นฝ่ายนาม ; ๓ อย่างนี้ทำงานด้วยกันอยู่คือถึงกันอยู่ หรือว่าญาณทางตา รู้สึกต่อสิ่งที่เรียกว่ารูป โดยอาศัยตา, นี้ก็เรียกว่า ผัสสะ ผัสสะ, คำนี้สำคัญมาก

เป็นเงื่อนไข เป็นต้นตอ เป็นที่รวบรวมแห่งเรื่องทั้งหลาย
ทั้งปวง. คำว่าผัสสะ ผัสสะ หรือบางทีก็เรียกว่าสัมผัส สัมผัส;
ก็เหมือนกันแหละ จะเรียกว่าผัสสะ หรือจะเรียกว่าสัมผัส
มันก็คือการกระทบของสิ่งทั้งสามนั้นแหละ คืออายตนะ
ภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ ; เข้าใจกลไกของ
สิ่งเหล่านี้ให้ดีแล้ว ก็จะช่วย.

ผัสสะทำหน้าที่ให้เกิดนามขันธ์ ๓.

นี่มันมาถึงว่าอายตนะภายในกระทบกับอายตนะ
ภายนอกเกิดวิญญาณ ; เมื่อ ๓ ประการนี้ยังถึงกันอยู่ ยังไม่
แยกจากกัน นี้เรียกว่าผัสสะ. ที่นี้ครันมีผัสสะแล้ว ก็เป็นเหตุ
ให้มีเวทนา คือรู้สึกเป็นเวทนาขึ้นที่อายตนะ ที่ระบบประสาท
ที่ทำให้รู้สึกได้ เป็นเวทนา; เวทนาที่เป็นสุข, เวทนาที่เป็นทุกข์,
เวทนาที่ไม่สุขไม่ทุกข์.

ครันเวทนาเกิดขึ้นอย่างนี้แล้ว มันก็เป็นเหตุให้เกิด
สิ่งที่เรียกว่า “สัญญา” คือความมั่นหมายในเวทนานั้น ว่า
เวทนานั้นเป็นอย่างไร เป็นเวทนาดี-ชั่ว, เวทนาสุข-ทุกข์, เวทนา
หญิง-เวทนาชาย, เวทนาอะไรก็แล้วแต่. อย่างนี้เรียกว่าสัญญา
-ความมั่นหมาย ก็ได้เกิดขึ้นในสิ่งนั้น.

ครันสัญญา-มั่นหมายเกิดขึ้นอย่างนี้แล้ว ก็เกิดสิ่ง
ที่เรียกว่า “สังขาร” คือความคิดนานาชนิดเกี่ยวกับสัญญานั้น

: สัญญาหมายมันว่าอย่างไร มันก็จะเกิดความคิดอนุโลมกันกับสัญญาอันเสมอ ; นี่คือนั่นที่เรียกว่าสังขาร. ทีนี้เมื่อมีสังขารอย่างนี้ เราก็ได้ครบ : ได้วิญญาณที่เมื่ออายตนะนอกในกระทบกัน, ได้เวทนา, ได้สัญญา, ได้สังขาร; ก็รวมเป็นห้า.

วิญญาณนี้ทำหน้าที่ได้หลายระยะ : แรกกระทบของอายตนะ ก็เกิด**วิญญาณ**ทางอายตนะ ; ครั้นเกิดเวทนา เป็นต้นแล้ว มโนก็สัมผัส**ผัสสะ** (เป็นต้น) นั่นอีกทีหนึ่ง ก็เกิด**วิญญาณ**ทางมโน ; ฉะนั้น**วิญญาณ**จึงเกิดได้ทั้งข้างต้น ทั้งตรงกลาง ทั้งข้างปลาย ; เรียงลำดับ จึงเรียงมาไว้สุดท้าย เรียกว่า รูปเวทนา สัญญา สังขาร **วิญญาณ**.

บททวนให้เข้าใจอย่าให้ฟันเฟืองได้ว่าเมื่อตา, ยกตัวอย่างกรณีของตา, เมื่อตา กับรูปกระทบกัน ก็เกิด**วิญญาณ**ทางตา, สามอย่างนี้กำลังทำงานด้วยกันอยู่ ก็เรียกว่าผัสสะ, เพราะมีผัสสะก็ต้องเกิดเวทนา คือรู้สึก ซึ่งเป็นความรู้สึกยินดี-ยินร้าย ถูกใจ-ไม่ถูกใจ, เกิดเวทนาแล้วก็ต้องเกิด**สัญญา**-สำคัญ มันหมาย ลงที่เวทนานั้น ว่าเป็นอย่างไรต่อไป, ครั้นมีสำคัญมันหมาย อย่างไรแล้ว ก็เกิดความคิดความนึกที่จะกระทำเกี่ยวกับสิ่งนั้น นี่เรียกว่าสังขาร. เราเลยได้ครบห้าเรียกว่า **“ขันธ์ทั้งห้า”** : ส่วนที่เป็นรูป เป็นระบบรูปเรียกว่า**รูปขันธ์**, ส่วนที่เป็นเวทนา ก็เรียกว่า**เวทนาขันธ์**, ส่วนที่เป็นสัญญา

“ขั้นกับอุปาทานขั้นต่างกันอย่างนี้
 ขั้นคือขั้นที่จิตไม่ได้ยึดถือ,
 อุปาทานขั้นคือขั้นที่จิตยึดถือ
 แล้วก็ป็นทุกซ์”

เรียกสัญญาขั้น, ที่เป็นสังขาร เรียกสังขารขั้น, ที่เป็น
 วิญญาณทุกขณะ ไม่ว่าจะตอนไหน รวมเรียกว่าวิญญาณขั้น.

นี่ในชีวิตคนเราแต่ละวันๆ มันจึงมีการเกิด “ขั้นห้า” นี้
 รอบแล้วรอบเล่า รอบแล้วรอบเล่า จนจะนับไม่ไหว. เรียกว่า
 เกิดรูปขั้น, เกิดเวทนาขั้น, เกิดสัญญาขั้น, เกิดสังขารขั้น,
 และวิญญาณขั้น. นี่คือปกติภาวะของชีวิต ย่อมเกิดขั้น
 ทั้ง ๕ อยู่อย่างนี้

เหตุที่ทำให้ขั้น ๕ กลายเป็นขั้นกัณฑ์เจ้าของ

(: ขั้น ๕ กลายเป็นอุปาทานขั้น)

(: ดูการเกิดของอุปาทานขั้น ๕ ในอายตนะ ๖)

ที่นี่ มันยังมีเรื่องที่สำคัญกว่านั้น ; หมายความว่า
 ถ้าเกิดขั้น แต่ละขั้น ขั้นใดขึ้นมาแล้ว มีจิตไปหมายมัน
 ด้วยอวิชา ว่าขั้นนั้นเป็นตัวกู หรือว่าขั้นนั้นเป็นของ

กุขึ้นมาอย่างนี้, ชันธ์เฉยๆ ก็กลายเป็น “อุปาทานชันธ์” กัดเจ้าของ คือกัดจิตที่เข้าไปยึดถือเอาเป็นของตนนั่นแหละ. ชันธ์เฉยๆ เราเรียกว่าชันธ์, ถ้ามีอุปาทานเข้าไปยึดเอาชันธ์นั้น เข้าแล้ว ก็กลายเป็นชื่อใหม่ว่าอุปาทานชันธ์ คือชันธ์ที่มีอุปาทาน ยึดครอง. ชันธ์เฉยๆ ไม่ทำอะไรใคร ไม่หนัก ไม่เบา ไม่เผ็ด ไม่ร้อน ไม่อะไรแก่ใคร, เป็นชันธ์เท่านั้น ; แต่ถ้าชันธ์นั้น มีการยึดมั่นด้วยอุปาทานโง่มาจากอวิชชา : จิตยึดมั่นชันธ์เป็น ตัวกู เป็นของกู หรือเป็นตัวตนเป็นของตน, มันก็เกิดความทุกข์ เป็นอาการแห่งความทุกข์ เช่นร้อนบ้าง เผลอนบ้าง หนักบ้าง ผูกมัด ครอบงำ ย่ำยี ทิ่มแทงบ้าง, นี่มันจึงเป็นทุกข์ขึ้นมา.

ชันธ์กับอุปาทานชันธ์ต่างกันอย่างไร : ชันธ์คือชันธ์ที่ไม่ได้ยึดถือ จิตไม่ได้ยึดถือ, อุปาทานชันธ์คือชันธ์ที่จิตยึดถือ และก็เป็นที่ทุกข์. นี่เรารู้เรื่องชันธ์ ๕ ล้วนๆ ไม่มีความยึดมั่นก็ไม่เป็นทุกข์; รู้เรื่องชันธ์ ๕ ที่มีอุปาทานเข้าไปยึดแล้วก็เป็นทุกข์. อุปาทานนี่คือความเข้าใจผิด ให้เป็นตัวเป็นตน เกิดมาจากอวิชชา-ความโง่ ของบุคคลนั่นเอง.

นี่เราจึงมีทุกข์, เรื่องมาจบลงที่ความทุกข์; นับตั้งแต่มีธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ปะทุกันขึ้นเป็นอายตนะภายนอก-ภายใน, แล้วสัมผัสกันเกิดวิญญาณ, แล้วเกิดผัสสะ, เกิดเวทนา, เกิดสัญญา, สังขาร, วิญญาณ ; เป็นชันธ์ห้า. ถ้าไม่เกิด

การยึดมั่นถือมั่นก็ตีไป ไม่ต้องเป็นทุกข์, ถ้าไปเผผลไปเกิดยึดมั่นถือมั่นเข้าด้วยเหตุใดก็ตาม มันก็เป็นทุกข์; นี่มันมาจบลงที่ความทุกข์อย่างนี้. นี่ชีวิตธรรมดาสามัญของคนธรรมดาสามัญ.

ที่กล่าวอย่างนี้ เรียกว่า เราดูกันในแง่ของขันธ ๕ เกิดเป็นขันธ ๕; แต่มีแง่อื่นวิถีทางอื่นที่จะดูอีก เรียกว่าในแง่ของ**ปฏิจจสมุปบาท**, มันก็ไปเป็นเรื่องดำเนินไป จนถึงเป็นทุกข์เหมือนกัน, แต่คำกล่าวหรือวิธีพูดนั้น มันอาศัยหลักอีกอย่างหนึ่ง.

ดูการเกิดปฏิจจสมุปบาทในอายตนะ ๕ คู่ข้างต้น.

ตอนต้นเหมือนกัน คอยฟังให้ดี จะว่ามาตั้งแต่ต้นที่สุดว่า **มีธาตุทั้งสี่**, ประกอบกันขึ้นเป็นอายตนะภายใน-ภายนอก, อายตนะภายใน-ภายนอกถึงกันเข้าเกิด**วิญญาณ**, แล้วทั้ง ๓ อย่างนี้ทำงานร่วมกันอยู่ เรียกว่า**ผัสสะ**, พอเกิดผัสสะแล้วก็ต้องเกิด**เวทนา**. เกิดเวทนา คือเหมือนกันกับเรื่องขันธ; พอเกิดเวทนาแล้ว **แนว(ปฏิจจสมุปบาท)**นี้จะนับไปเป็นเกิดต้นหา. พอเกิดเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็เกิด**ตัณหา** คือความอยาก โดยสมควรแก่เวทนานั้น : **เวทนาเป็นสุข** ก็อยากได้ออยากเอา, **เวทนาเป็นทุกข์** ก็อยากทำลายอยากผลัดไใส, **เวทนาไม่สุขไม่ทุกข์** ก็โง่หลงไหลต่อไปไม่รู้ว่าจะทำอะไร; นี่เรียกว่าเกิดต้นหาคือความอยากไปตามอำนาจของเวทนา

นั่น. ครั้นเกิดตัณหาคือความอยากแล้ว มันก็เป็นธรรมดา
 ธรรมชาติ ที่จะเกิดความรู้สึก ว่ามีตัวกู้อย่าง เรียกว่าอุปาทาน
 และก็อยากเอามาเป็นของกู; นี่ตัณหาให้เกิดอุปาทานอย่างนี้.
 เกิดอุปาทานแล้วก็เกิดภพ คือความมีแห่งบุคคลนั้น ก่อรูป
 ขึ้นมา. มันก็มีความรู้สึก เป็นชาติ เป็นบุคคลนั้นในความรู้สึก
 เป็นตัวกูเป็นของกูเต็มความหมาย. พอมีชาติ เป็นตัวกูของกู
 แล้ว ก็เอาอะไรต่างๆ อย่าง มาเป็นตัวกูมาเป็นของกู มันก็
 เกิดทุกข์ทุกชนิด. แปลว่าจบลงด้วยความทุกข์เหมือนกัน.

ในแนวที่มองดูเป็นขั้นทั้งห้า มันก็เกิดเป็นขั้นทั้งห้า,
 แล้วก็ยึดถือเป็นตัวตนหรือของตนมันก็เป็นทุกข์; ในแนวที่เป็น
 ปฏิจจสมุปบาทก็เกิดมาตามลำดับ ตามลำดับ ตามลำดับจน
 อันสุดท้ายเกิดภพ เกิดชาติ เกิดตัวกูเต็มที, แล้วก็เกิดทุกข์, ทุกข์
 เหมือนกัน. นี่ทุกข์ทั้งปวง.

ดูการเกิดขั้น ๕, อุปาทานขั้น ๕

และเกิดปฏิจจสมุปบาททางอายตนะคู่ที่ ๖.

ที่นี้ ฝ่ายวิญญาณธาตุ ดูฝ่ายวิญญาณธาตุ ซึ่งก็มี
 อาการคล้ายกันแหละ. นี่มันห้าคู่ ไปตามคู่ ห้าคู่ ห้าคู่ จนเกิด
 อุปาทานและเกิดทุกข์. ที่นี้ทางฝ่ายนามหรือฝ่ายจิต มันคู่เดียว
 เท่านั้นแหละคือว่ามโนกับธรรมารมณ. จิตเกิดมาจากวิญญาณ
 ธาตุ : เหตุปัจจัยสิ่งแวดล้อมเหมาะสมแล้ว วิญญาณธาตุซึ่ง

เป็นธาตุตามธรรมชาติก็ปรุงตัวเองได้ เป็นจิต เป็นมโนขึ้นมา, เมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน; วิญญาณธาตุทำให้เกิดอายตนะภายในคือใจ และเกิดอายตนะภายนอกที่จะมากระทบใจนี้. ใจกับอารมณ์ของใจกระทบกันแล้ว มันก็เกิดเป็นวิญญาณทางใจ, มันก็เลยได้ ๓ อย่างอีก เหมือนกันหมดแหละ ; สามอย่าง คือตัวอายตนะภายใน ตัวอายตนะภายนอก และตัววิญญาณ สามอย่างนี้ถึงกันอยู่ ก็เรียกว่าผัสสะ:- ในกรณีของขันธ์ห้า มันก็เกิดเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอย่างเดียวกันแหละ ; แต่ว่าฝ่ายด้านจิตใจเกิดมาทางภายในจากต้นเหตุคือจิตใจ, มันก็เลยเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ เป็นอุปาทานขันธ์ เป็นทุกข์อย่างเดียวกับเรื่องของฝ่ายวัตถุ : เรื่องของฝ่ายวัตถุ ๕ คู่ เป็นขันธ์ล้วนๆ ไม่เป็นทุกข์, พอยึดถือเป็นอุปาทานขันธ์ก็เป็นทุกข์, ข้อนี้เป็นอย่างไร ; ฝ่ายจิตหรือคูนามันนั้นก็เหมือนกัน มันก็เกิดอายตนะภายนอกภายใน เกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดสัญญา สังขาร วิญญาณ ทำนองเดียวกันแหละ, พอยึดถือก็เป็นทุกข์. นี่เป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่มีสติ เพราะฉะนั้นมันก็เกิด ในแง่ของปฏิจจสมุปบาท, ถ้าจะเหลือบไปดูในสายปฏิจจสมุปบาท มันก็เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ อย่างเดียวกันกับที่เป็นเรื่องทางฝ่ายวัตถุ.

ตอนผัสสะสำคัญ

: ทำให้ขั้น ๕ กัดเจ้าของก็ได้ ไม่กัดก็ได้.

ที่นี้มีเรื่องสำคัญที่เราจะต้องรู้: ตอนที่เราเรียกว่าผัสสะๆ นะ ผัสสะของ ๕ คู่, หรือของ ๑ คู่ ตอนทำนี้ก็ตาม; พอถึงผัสสะเกิดผัสสะแล้วนั้น มันมีทางแยก คือเป็นผัสสะที่มีสติกับผัสสะที่ไม่มีสติ. ถ้าผัสสะตามธรรมชาติ ตามธรรมดา ไม่มีสติ คุณธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นไปตามธรรมดา; มันก็เกิดเป็นตามธรรมดา : เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ จนเป็นทุกข์, เพราะผัสสะมันโง่ ผัสสะนั้นมันโง่ ไม่มีวิชา ไม่มีปัญญา ไม่มีสติ ไม่มีสัมปชัญญะ เกิดขึ้นในขณะนั้น; เป็นผัสสะโง่ ก็ได้เกิดไปตามลำดับ ตามลำดับตามลำดับ จนกระทั่งเป็นทุกข์ถึงที่สุด.

ที่นี้ในกรณีพิเศษ คือของบุคคลที่ได้ศึกษาอบรมธรรมะแล้ว ฝึกฝนจิตใจคล่องแคล่วอยู่ในการควบคุมจิตแล้ว; มันกลายเป็นผัสสะที่มีสติ. พอมีอะไรมาผัสสะ, มีผัสสะเกิดขึ้นแล้ว; ก็มีสติเกิดขึ้นด้วย ติดตามมาด้วยพร้อมกัน. สตินี้เป็นเหตุให้ระลึกได้ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรคืออะไร อะไรเพื่ออะไร; สตินี้ทำให้ผัสสะนั้นฉลาด ผัสสะนั้นไม่โง่, มันก็ไม่เกิดผลอย่างเดียวกับในกรณีของผัสสะโง่. ในกรณีของผัสสะฉลาด จะไม่เกิดผลอย่างเดียวกับในกรณีของผัสสะโง่.

ในกรณีของผัสสะโง่ มันก็เกิดอุปาทานชั้นหยาบหรือเกิด
 ปฏิจจสมุปบาทชนิดที่เป็นทุกข์. ส่วน**ในกรณีที่ผัสสะ
 มั่นฉลาด** มันก็เกิดเพียงชั้นหยาบๆ ไม่เกิดอุปาทานชั้นหยาบ, มัน
 ก็ไม่เป็นทุกข์. และในสายของปฏิจจสมุปบาทมันก็ไม่เดินไป
 ตามสายนั้น; **มันหยุดชะงักที่สติมีในผัสสะ**; ไม่เกิดเวทนา
 ตัณหา อุปาทานจนเป็นทุกข์; แต่มีสติเต็มทีในขณะที่ของผัสสะ.
 สตินั้นเป็นเหตุให้รู้อะไร นี่คืออะไร นี่เพื่ออะไร; มัน
ก็มีความรู้ว่าจะต้องทำอะไร เกี่ยวกับเรื่องนี้ เกี่ยวกับ
ผัสสะอันนี้; จะเกิดเวทนาหรือไม่เกิดเวทนามันก็รู้เสียแล้วว่า
 จะต้องทำอะไร, แล้วก็ทำตามสมควร เป็นกิจที่ทำไป
 ตามสมควรอย่างถูกต้อง มันก็สำเร็จกิจ **แล้วก็ไม่มีทุกข์**.
 ปฏิจจสมุปบาทไม่ได้เดินไปในรูปที่เป็นทุกข์; กลายเป็นเดินไป
 ในรูปที่มีสติ มีปัญญา มีสัมปชัญญะ **รู้อะไรก็ต้องทำ**
อย่างไรก็ทำไปอย่างถูกต้อง, ก็เลยไม่มีทุกข์.

[สรุป.]

นี่แหละคือ “**เค้าโครงของพฤติกรรมชีวิต**” ว่าชีวิต
 มันมีเค้าโครงอยู่อย่างนี้ มีส่วนประกอบต่างๆ ต่างๆ กันอย่างที่ว่า
 มาแล้ว. **ที่เป็นธาตุก็เป็นธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ**
วิญญาณ, แล้วมัน**ปรุงกันขึ้น**เป็นอายตนะภายใน-ภายนอก,

ก็ทำให้เกิดวิญญูณ, เกิดผัสสะ, เวทนา, ตัณหา, อุปาทาน, แล้วแต่กรณี. เราจงรู้จักให้ดี ในขณะที่เรียกว่าผัสสะ : เมื่ออายตนะภายใน-ภายนอกและวิญญูณ ทำหน้าที่กันนั้น เกิดผัสสะ, ต้องมีสติ มีความรู้ที่ถูกต้อง.

ที่นี้ตามธรรมดา เราไม่ได้มีความรู้มาแต่ในท้อง เราก็เลยไม่รู้; เพราะฉะนั้นเด็กทารกหรือเด็กทั้งหลาย ก็เดินมาตามธรรมชาติ ธรรมดาที่ไม่รู้, ก็เลยมีอุปาทาน มีปัจจุสมุปบาทและได้เป็นทุกข์.

นี่ในบาลีกล่าวไว้อย่างน่าขันที่สุดว่า เด็กนั้นไม่มีความรู้ เรื่องเจโตวิมุตติ, ปัญญาวิมุตติ เด็กนั้นก็ยินดียินร้ายตามเวทนา เกิดตัณหา อุปาทานเป็นทุกข์อย่างนี้ซ้ำๆ ซากๆ จนเคยชินเป็นนิสัย; นี่คือเรื่องของคน.

ที่นี้ก็จะเดบิตพอ มาได้รับคำสั่งสอนเรื่องนี้ เข้าใจเรื่องนี้ มามีหลักเกณฑ์กันเสียใหม่ : จะมีสติในขณะที่แห่งผัสสะ จะมีสติในขณะที่แห่งผัสสะ อย่าให้ผัสสะทำให้เกิดทุกข์ขึ้นมาได้; ที่นี้มันก็ไม่มี เพราะมันมียาก มันมีได้ยาก.

ดังนั้นเราจึงต้องฝึกสมาธิ ที่เรียกว่า ฝึกกัมมัฏฐาน ฝึกวิปัสสนา นี้ เพื่อให้มีสติมากเพียงพอ ให้มีสมาธิมากเพียงพอ เพื่อเราจะ得有สติในขณะที่แห่งผัสสะ. ปัญหาใหญ่

“จะเอาตัวรอดกันแล้ว
ก็จะต้องฝึกให้มีสติมากพอ
และเร็วทันทั่วทั้งทีในขณะแห่งผัสสะ”

มันมีอยู่ที่ว่า มันไม่มีสติในขณะแห่งผัสสะ, การปรุงแต่งของจิต ก็ปรุงแต่งไปในทางที่จะเป็นทุกข์. ทีนี้เราจะต้องมีสติให้ทัน ให้พอในขณะแห่งผัสสะ; ถ้าไม่พอไม่ทัน **เราก็ต้องพัฒนา คือ ทำให้มันมีขึ้นมา**; นี่คือการฝึก เรียกว่าฝึกทำวิปัสสนา ทำกัมมัฏฐาน ทำสมาธิ ทำสมณะอะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก. ความมุ่งหมายอันแท้จริงก็คือจะได้มีสติเพียงพอ เร็ว ทันด้วย เพียงพอด้วย ทันควันด้วย ในขณะแห่งผัสสะนั่นเอง. ถ้าปล่อย ให้งุ่มง่ามไปตามธรรมชาติของคน ตามธรรมชาติมันไม่ทัน มันไม่มากพอ และมันก็ไม่ทัน; พุทธิในจิตก็เป็นไปในทางผิด เป็นทุกข์ทุกทีไป เป็นทุกข์ทุกทีไป.

เดี๋ยวนี้จะเอาตัวรอดกันแล้ว ก็จะต้องฝึกให้มีสติ มากพอและเร็วทันทั่วทั้งที. พอมีอะไรมากระทบในขณะแห่ง ผัสสะนั้นก็สติเสีย; สติก็กลายเป็นสัมปชัญญะ ควบคุม ผัสสะนั้นด้วยปัญญาอย่างถูกต้อง ว่าทำอย่างไร; ผัสสะนั้น ก็ไม่เดินไปในทางที่จะเป็นทุกข์ เพราะประกอบอยู่ด้วย

สติปัญญา รู้ว่าอะไรเป็นอะไร จะต้องทำอย่างไรก็ทำถูกต้อง
เสียหายไม่ทำผิด, ก็**ไม่เป็นทุกข์**.

นี่อานิสงส์ของการฝึกสมาธิ ฝึกวิปัสสนานะ มีความ
มุ่งหมายส่วนใหญ่ออยู่ที่ตรงนี้; คือตามธรรมชาติตามธรรมดา
คนเราไม่มีสติ ต้องฝึกให้มี ให้มาก และให้เร็ว **แล้วก็อบรม
ปัญญาให้รู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** เป็นความรู้ที่เพียงพอ
แล้วก็สติเอามาใช้, จะพิจารณาเวทนา สัญญาอะไรก็พิจารณา
เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ ก็เลยไม่เกิดอุปาทานชั้นร,
ชั้นรทั้งหลายก็เป็นชั้นรธรรมดา ไม่เป็นอุปาทานชั้นร แล้วก็
ไม่เป็นทุกข์.

นี่ขอให้มองเห็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่ง ของการฝึก
จิตตภาวนา เพื่อว่าเราจะ**ได้มีสติมาก และเร็ว** ทัน ในขณะแห่ง
ผัสสะ; และเราจะมีปัญญามากพอที่จะพิจารณาผัสสะและ
เวทนาเป็นต้น; ก็เลยรอดตัว **ไม่ต้องมีความทุกข์**.

ถ้าเป็นผู้คล่องแคล่วในการฝึกจิตอย่างนี้แล้ว วันหนึ่ง
มันจะกระทบอารมณ์ที่ครั้ง ก็สลิปครั้ง ก็ร้อยครั้ง ก็ไม่เป็นไปเพื่อ
ทุกข์; เป็นไปตามกรณีที่ควรจะเป็น ว่ามันจะต้องทำอะไรมั้ย,
จะต้องทำอะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ทำ, ถ้าไม่เกี่ยวกับจะต้องทำ
อะไรก็ปล่อยให้เลิกไป เลิกไปเอง. แปลว่ามีแต่**ทำสิ่งที่ควรทำ**
ให้สำเร็จประโยชน์; **สิ่งที่ไม่ควรทำไปทำเข้าแล้วเป็นทุกข์**นั้น

ไม่ต้องมี มีไม่ได้. นี่เรียกว่า จะเรียกว่า “**ความลับที่สุดของธรรมชาติของมนุษย์**” ก็ได้เหมือนกัน; **ความลับที่สุดของมนุษย์จะเป็นทุกข์หรือจะไม่เป็นทุกข์** มันมีอยู่อย่างนี้. ถ้าเข้าใจเสียให้ดี ให้ถูกต้องแล้ว มันก็ไม่เหลือวิสัยที่จะควบคุมให้ระบบจิตนี้เป็นไปตามในทางถูกต้อง ไม่มีความทุกข์เลย. **นี่คือจิตตภาวนาในพุทธศาสนา** มีความมุ่งหมายอย่างนี้ เพื่อประโยชน์อย่างนี้ เพื่อให้มนุษย์ได้รับอานิสงส์อย่างนี้ จึงมีอยู่แล้วก็สอนสืบๆ กันมา จนกระทั่งทุกวันนี้.

ในวันนี้ อตมมาก็ได้พูดถึง สิ่งที่เราเรียกว่า “**ส่วนประกอบและโครงสร้างของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต**”. สิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตก็คือ ที่สมมติกันว่าคน คน; คนนี้สมมติ, โดยแท้จริงก็เป็นชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ; **ส่วนประกอบของมันก็คือธาตุทั้งสี่** อายตนะทั้งหก **ขันธทั้งห้า** เหล่านั้นแหละเป็นส่วนประกอบ. **ที่นี้โครงสร้างของมันก็คือเกี่ยวเนื่องกัน**อย่างที่ว่ามานี้ **เกี่ยวเนื่องโยงใยกัน**อย่างนี้; มีการกระทำผิด เพราะไม่มีสติก็เป็นทุกข์, เป็นโครงสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นทุกข์. ถ้าเจริญมีสติมากและพอ มันก็ไม่มี**ความทุกข์**, เป็นโครงสร้างขึ้นมาสำหรับ**ไม่เป็นทุกข์** และได้รับประโยชน์ในการที่จะมีชีวิต.

หวังว่าผู้ที่สนใจหรือมองเห็นประโยชน์คงจะได้สนใจ รู้จักมันตามที่เป็นจริงในเรื่องของ “**ส่วนประกอบและ**

โครงสร้างของชีวิต” ดังที่กล่าวมานี้ทุกๆ ประการ. ควรจะ
 ไล่ตามหาความรู้ความเข้าใจให้ชัดเจน; ถ้ายังไม่เข้าใจส่วนไหน
 ควรศึกษาให้เข้าใจชัดเจน ให้เข้าใจในโครงสร้าง อันเป็น
 ความลับที่สุดของธรรมชาตินี้ให้จนได้; แล้วจะไม่กระทำ
 ผิดอีกต่อไป; กลายเป็นมนุษย์ที่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ
 ปัญญาวิมุตติ เป็นลำดับไป, ไม่มีความทุกข์เลย.

เป็นเด็กอยู่ในห้องมารดาเกิดออกมา ไม่มีความรู้เรื่อง
 เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ มันก็ต้องเป็นทุกข์, ต้องเป็นทุกข์
 ต้องเป็นไปอย่างเป็นทุกข์; เดียวนี้โตถึงเท่านั้นแล้ว พอจะศึกษา
 ได้แล้ว, ก็ศึกษารู้แล้ว ก็จะเป็นไปในทางที่ไม่ทุกข์.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลา
 ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้.

